

RETTFERDIGHET OG RETTSSIKKERHET

Et kritisk blikk på vic-prosjektet

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 539

Leveringsfrist: 25.11.09

Til sammen 17884 ord

23.11.2009

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	3
1.1	Hva er vic-prosjektet.....	3
1.2	Oppgavens innhold og avgrensning	4
1.3	Redegjørelse for metode.....	5
2	GRUNNLEGGENDE PRINSIPPER I STRAFFERETTEN.....	6
2.1	Innledning.....	6
2.2	Straffens begrunnelse.....	6
2.3	Forholdsmessighetsprinsippet.....	7
2.4	Likhetsprinsippet.....	8
2.5	Rettsikkerhetshensyn	8
3	RETTFERDIGHETSPERSPEKTIVET.....	10
3.1	Innledning.....	10
3.2	Straffes vic'erne strengere?.....	11
3.2.1	Endring av straffelovens § 61 første ledd.....	11
3.2.2	Rettspraksis.....	14
3.2.3	Følges planer om rehabilitering opp?.....	16
3.2.4	Skille mellom forbrytelser og forseelser.....	16
3.2.4.1	Ny straffelov.....	17
3.2.5	Forholdet til bruken av § 61 i vic-prosjektet.....	18
3.3	Effekten av det røde stampelet.....	21
3.3.1	Bruken av stampelet	21
3.3.2	Er stampelet egnet til å påvirke?.....	22
3.3.3	EMK artikkel 6.....	25
3.3.4	Praksis i Bergen	27
3.4	Statisk liste.....	28
3.5	Er vic-prosjektet rettferdig?.....	28
4	RETTSSIKKERHET.....	31
4.1	Innledning.....	31
4.2	Maktfordelingsprinsippet	31
4.3	Kriterier for å komme av og på listen.....	32
4.3.1	Hvem kunne en slik liste passe for	33

4.4 Videreføring av gamle særreaksjoner.....	34
4.4.1 Sikring.....	35
4.4.2 Ungdomsfengsel.....	37
4.4.3 Tvangsarbeid for løsgjengere.....	38
4.4.4 Er vic-prosjektet i realiteten en videreføring av disse gamle ordningene?.....	39
4.4.5 Straffes man for fremtidige handlinger?.....	41
4.5 Tilregnelighet.....	44
4.5.1 Bakgrunnen for krav om tilregnelighet.....	44
4.5.2 Gjeldende rett – straffeloven § 44.....	45
4.5.3 Særlig om psykose	46
4.5.3.1 Psykose som følge av langvarig bruk av rusmidler.....	47
4.5.4 Utilregnelig på bakgrunn av en helhetsvurdering.....	48
4.5.4.1 Nærmere om forslaget.....	49
4.5.4.2 Nedsettelse av straffen etter straffeloven § 56 c.....	51
4.5.5 Er vic'erne strafferettslig tilregnelige?.....	52
4.6 Ivaretar vic-prosjektet hensynet til rettssikkerhet?.....	54
5 HVORDAN KUNNE ET SLIKT PROSJEKT FUNGERE.....	57
5.1 Mine tanker om innhold.....	57
5.1.1 Konfliktrådsbehandling.....	58
5.1.2 Samfunnsstraff.....	59
5.1.3 Narkotikaprogram med domstolskontroll	60
5.1.4 Andre tiltak.....	60
5.2 Min vurdering.....	61
6 LITTERATURLISTE.....	63
6.1 Bøker.....	63
6.2 Artikler.....	63
6.3 Avisartikler.....	64
6.4 Lover.....	64
6.5 Forarbeider.....	64
6.6 Rundskriv.....	65
6.7 Rettspraksis.....	65
6.8 Utdrag fra internett.....	66
6.9 Rapporter.....	66
6.10 Avhandlinger.....	66
6.11 Personlig meddelelse.....	67

1 Innledning

1.1 Hva er vic-prosjektet

Vic-prosjektet i Oslo startet i oktober 2005 som et ledd i politiets bekjempelse av gjengangerkriminalitet. Vic står for «very important criminals». Prosjektet har som formål å holde de brysomme kriminelle borte fra gatene og skjerme samfunnet fra deres handlinger. Per i dag er ca 100 personer oppført på listen i Oslo. De fleste av disse er beskrevet som tunge kriminelle. Mange av dem har alvorlige rusproblemer og stjeler for å finansiere eget rusforbruk. I tillegg har mange psykiske og sosiale vansker.¹ Vic'erne utgjør en tungt belastet gruppe med sammensatte problemer. På mange måter kan en si at disse menneskene har falt utenfor samfunnet og de hjelpetiltak som eksisterer. De kan nok i stor grad også oppleves som brysomme for folk flest. Dette fordi de begår svært synlig vinningskriminalitet, og ikke fordi de er farlige kriminelle. Spørsmålet blir da hvilke virkemidler som er best egnet til å endre disse menneskenes adferdsmønster, slik at de avstår fra en videre kriminell løpebane.

Da prosjektet startet var 22 personer registrert på listen. Kun 14 personer er fjernet fra oversikten siden oppstarten i 2005.² Fra politiets side omtales prosjektet som en suksess. Begrensninger i økonomi og andre ressurser hindrer dem i å utvide prosjektet til å gjelde enda flere av Oslos kriminelle gjengangere.³

De som er registrert på listen blir fulgt tett av politiet og varetektsfengslet for den minste lovovertrødelse. Prosjektet utføres etter prinsipper om lav terskel for varetekt, å få saken hurtig opp for domstolen og å sende lovbrøteren rett over i soning.⁴ Målet er at de kriminelle i størst mulig grad skal oppholdes i fengsel slik at de ikke opptrer brysomt overfor Kari og Ola Normann. Målet er uskadeliggjøring for kortere og lengre perioder.⁵

---

1 Aftenposten Nyheter (2009) side 17

2 Aftenposten Nyheter (2009) side 17

3 Hammersvik (2008) side 222

4 Aftenposten Aften (2006) side 5

5 Hammersvik (2008) side 208

Prosjektet er ikke en nyskaping. Tilsvarende prosjekter har vært gjennomført i Oslo tidligere. I 1995 hadde også oslopolitiet et såkalt gjengangerprosjekt. Prosjektet viste at de 100 mest aktive kriminelle i hovedstaden, stod for omtrent 20 % av de registrerte lovbruddene i byen.⁶ Selv gjentatte forsøk på å få de mest aktive lovbrysterne til å endre sitt kriminelle mønster ved hjelp av disse gjengangerprosjektene, kan ikke sies å ha lyktes. Likevel er prosjektene en av få løsninger samfunnet har iverksatt for å bøte på problemet med gjengangerkriminelle. Kan slike prosjekter forsvares? Kan de resultatene som oppnås rettfærdiggjøres i lys av hvor inngripende slike tiltak er for den enkelte som rammes?

1.2 Oppgavens innhold og avgrensning

I denne avhandlingen skal jeg se nærmere på enkelte sider ved vic-prosjektet utfra et rettfærdighets- og rettssikkerhetsperspektiv. I utgangspunktet beskriver jeg situasjonen for mennesker som av strafferettspleien er ansett for å være tilregnelige, og som har et kriminalitets- og livsmønster som har ført til at de er kategorisert som en gruppe. Det kan nok stilles spørsmål om hele denne gruppen er strafferettslig tilregnelige, og i noen grad vil jeg komme inn på denne grensegangen i avhandlingen. På grunn av avhandlingens begrensede omfang vil noen problemstillinger kun bli drøftet kort.

Jeg har delt avhandlingen i de to perspektivene rettfærdighet og rettssikkerhet. Jeg vil kort definere hva jeg legger i disse begrepene, og dette vil være utgangspunktet for mine drøftelser. Noen av problemstillingene kunne nok ha vært drøftet under begge disse overskriftene, men på grunn av avhandlingens begrensning har jeg plassert dem der jeg mener de i størst grad hører hjemme. I tillegg til disse perspektivene redegjør jeg først for noen grunnleggende prinsipper i strafferetten. Disse prinsippene er viktig for å kunne oppnå en rettfærdig og rettssikker strafferettspleie.

Jeg ønsker med denne avhandlingen å sette fokus på noen av de rettslige

---

⁶ Hammersvik (2009)

problemstillingene som kan reises ved dette prosjektet. Jeg har dessverre ikke løsningen, men noen tanker om hva som kunne være gjort annerledes. Det er kanskje lett å sitte på utsiden å være kritisk, men disse menneskene trenger noen som løfter deres sak og fremmer deres behov.

I denne avhandlingen ser jeg nærmere på om vic'erne straffes strengere enn andre, og hvilke konsekvenser det kan ha å være kategorisert i denne gruppen. Jeg vurderer også hvorvidt prosjektet utfordrer domstolens plikt til å være uavhengige, da med særlig vekt på maktfordelingsprinsippet. Videre ser jeg på om prosjektet i realiteten er en videreføring av de gamle særreaksjonene, og hvorvidt det foretas tilstrekkelige individuelle vurderinger. Særlig trekker jeg frem hvorvidt vic'ernes tilregnelighet vurderes i tilstrekkelig grad. Avslutningsvis drøfter jeg alternative løsninger for å endre denne gruppens kriminelle mønster.

1.3 Redegjørelse for metode

For å få et bilde av hvem vic'erne er og hvilken situasjon de er i, har jeg snakket med mennesker som kjenner til og har arbeidet med denne gruppen. Jeg har også lest utallige nyhetsartikler som både beskriver vic-prosjektet og hvilke mennesker som er betegnet som vic'ere. Videre har jeg tatt utgangspunkt i noen grunnleggende strafferettslige prinsipper når jeg har vurdert hvorvidt vic-prosjektet ivaretar hensynet til rettferdighet og rettssikkerhet. I denne sammenhengen har jeg i stor grad anvendt juridisk litteratur, samt forarbeider og offentlige utredninger som gjerne tar utgangspunkt i disse prinsippene når de skal utrede eventuelle endringer i gjeldende rett. I tillegg har det også vært naturlig å anvende praksis fra Høyesterett når jeg har sett nærmere på hvilke vurderinger som skal ligge til grunn for en eventuell skjerpelse av straffen. Andre juridiske artikler har dannet mye av grunnlaget for de drøftelsene som foretas av de ulike sidene ved dette prosjektet.

Et viktig strafferettslig prinsipp følger av Grunnloven § 96. Denne bestemmelsen

innholder kravet om at ingen skal dømmes uten lov, og at ingen skal straffes uten dom. Dette utgangspunktet legger mye av grunnlaget for den videre utviklingen på strafferettens området. I denne avhandlingen trekker jeg i noen grad frem dette prinsippet. Jeg har derfor også anvendt straffeloven og straffeprosessloven, ettersom lovsprinsippet står så strekt i norsk strafferettspleie. På strafferetten og straffeprosessens område spiller også folkerettslige forpliktelser en viktig rolle. I denne avhandlingen ser jeg særlig på EMK artikkel 6.

2 Grunnleggende prinsipper i strafferetten

2.1 Innledning

I det følgende vil jeg kort redegjøre for noen grunnleggende prinsipper i norsk strafferett. Videre i oppgaven vil jeg se på hvorvidt vic-prosjektet ivaretar disse hensynene, som i utgangspunktet skal være sterkt forankret i norsk rett. Har andre hensyn, som for eksempel hensyn til effektivitet, fått styre på bekostning av disse viktige prinsippene og utgangspunktene for norsk strafferettspleie?

2.2 Straffens begrunnelse

Straffen har som hovedformål å hindre uønsket adferd og styre borgerenes adferd i ønsket retning. Tanken er at dette oppnås gjennom straffens individualpreventive og allmennpreventive funksjon. Ved å forfølge uønsket adferd oppnås sosial ro i samfunnet.⁷ Straff anvendes dermed som et styringsmiddel.⁸ Straff har gjennom tidene vært begrunnet med en tanke om å forebygge fremtidige lovbrudd, og om å gjengjelde det lovbrudd som er begått. Denne sondringen gjør at straffen både får en forebyggende og en gjengjeldende funksjon. Straff skal altså virke både som prevensjon og reparasjon. Straff er et tilsiktet onde som påføres den som har begått et lovbrudd, og

---

7 Myhrer (2008) side 101

8 Eskeland (2006) side 47

dette skiller straffen fra andre rettsvirkninger av en handling.⁹ Reaksjonsformen straff bygger på en tanke om at mennesket har en fri vilje. Denne utvikles i barneårene, og anses for å være tilstrekkelig utviklet ved en alder av 15 år, som i Norge er den kriminelle lavalder. Fra dette tidspunkt kan samfunnet reagere med straff på handlingsvalg som vedkommende burde avstått fra. Påføring av et samfunnsbestemt onde som straff må kunne regnes for å være, ville fremstå som urimelig dersom mennesket ikke ble ansett for å ha en fri vilje.¹⁰

I dagens strafferett er det ønsket om å forhindre fremtidige lovbrudd som står sentralt i begrunnelsen om hvorfor man straffer.¹¹ Justisdepartementet legger til grunn i Ot.prp.nr. 90 at gjengjeldelse ikke kan være straffens formål. Dette begrunnes med at straffens formål skal være å styre fremtidig adferd og bidra til en fremtidig sameksistens, som utfra gjeldende verdi-prioriteringer anses ønskelig. Det konkluderes med at straffeinstitusjonen har forebyggelse – prevensjon – som sitt formål.¹²

2.3 Forholdsmessighetsprinsippet

Forholdsmessighetsprinsippet setter rammer for hvilken straff som kan ilegges. Straffen skal stå i rimelig samsvar med handlingens straffverdighet. Dette innebærer at mindre alvorlige lovovertrедelser ikke kan ilegges strengere straff enn det som etter forholdene anses som rimelig. Selv om preventive hensyn ofte skulle tilsa at en handling skulle vært straffet strengt, kan dette ikke gjøres dersom det strider med allmenne tanker om rettferdighet og forholdsmessighet.¹³

Handlingens straffverdighet beror på graden av bebreidelse som kan rettes mot gjerningspersonen, vurdert utfra den handlingen som er begått, og omstendigheter knyttet til denne. Det skal legges vekt på krenkelsens alvor, grad av skyld

---

9 Slettan og Øie (1997) side 11

10 Syse (2006) side 148 og 149

11 Hauge (1996) side 17

12 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) side 77-78

13 Eskeland (2006) side 56

gjerningspersonen har utvist og den verdimeslige dom over handlingen. Rettspraksis ser ut til å legge vekt på handlingens grovhet ved vurderingen av forholdets straffverdighet. Jo mer straffverdig en handling anses for å være, jo strengere straff kan det idømmes.¹⁴

2.4 Likhetsprinsippet

Likhetsprinsippet innebærer at like tilfeller skal behandles likt. Lovens bestemmelser skal tolkes likt i alle tilfeller hvor de kommer til anvendelse, og handlinger med tilsvarende straffverdighet skal så langt det lar seg gjøre bedømmes likt.¹⁵

Likhetsprinsippet er med på å skape en rettferdig strafferettspleie.

2.5 Rettssikkerhetshensyn

Rettssikkerhet beskrives ofte som et honnørord for jurister. En viktig oppgave for jussen og juristene er å sikre den enkelte borgers rett, og dermed også rettssikkerheten.

Rettssikkerheten er med på å gi borgerne reelle rettigheter. Begrepet er gitt mange ulike meningsinnhold, og de fleste gir begrepet det innhold som de anser som det beste.¹⁶

Rettssikkerhetsbegrepet omfatter sikringen av materielle rettigheter. Enhver skal være sikret et minimum av rettigheter som for eksempel et minimums eksistensgrunnlag.¹⁷

Rettssikkerhetsbegrepet er nært knyttet til rettstatsbegrepet, slik at særlig skille mellom statsmaktene fremstår som en viktig del av rettssikkerheten. Retten er i denne sammenheng gitt en viktig samfunnsmessig funksjon. Borgernes frihet skal sikres gjennom stabile og forutsigbare rammebetingelser som i størst mulig grad håndheves av domstolene.¹⁸

Den tradisjonelle bruken av begrepet rettssikkerhet har som mål å verne borgerne fra

---

14 Eskeland (2006) side 131 og 132

15 Eskeland (2006) side 57

16 Bernt (2001) side 155

17 Bernt (2001) side 157

18 Bernt (2001) side 158

inngrep i deres formelle frihet.¹⁹ Historisk er begrepet et uttrykk for grunnleggende krav fra den enkelte borger overfor statsmakten.²⁰ Rettssikkerhet er i dag en tungtveiende rettskilde når innholde av gjeldende rett skal fastlegges.²¹

Både ved utformingen av lover og ved anvendelsen av disse, legges det vekt på hensyn til rettssikkerhet.²² Kjernen i begrepet rettssikkerhet er at enkeltindividet skal være beskyttet mot overgrep og vilkårlighet fra myndighetenes side. Samtidig skal hver enkelt ha mulighet til å forutberegne sin rettsstilling og kunne forsvare sine rettslige interesser. For å nå idealet om rettssikkerhet er det viktig at de grunnleggende prinsippene som legalitetsprinsippet og forholdsmessighetsprinsippet ivaretas. Videre er det viktig at kravet til uavhengighet, objektivitet og saklighet følges på et hvert trinn i straffeprosessen. Kriminalitetsbekjempelse må skje utfra en avveining av samfunnets behov for beskyttelse og hensynet til rettssikkerhet. Også folkerettslige forpliktelser setter rammer for norsk strafferett.²³ I denne avhandlingen vil jeg i hovedsak trekke frem EMK art 6 som sikrer den enkelte rett til en rettferdig rettergang.

En av de overordnede verdiene i strafferetten er prinsippet om at ingen uskyldige skal dømmes. Dette illustreres med ordtaket om at det er bedre å la ti skyldige gå fri, enn å dømme en uskyldig. Det stilles strenge krav til de bevisene som skal ligge til grunn for en domfellelse. De fakta som taler i tiltaltes disfavør, kan bare legges til grunn dersom de anses som sikre. Enhver rimelig og fornuftig tvil skal komme tiltalte til gode. Dette er utslag av at hensyn til rettssikkerhet settes høyt i norsk strafferett.²⁴ Det å avsi en fellende straffedom anses i norsk rett for å være særlig alvorlig. Dette fremgår mellom annet av Grunnloven § 96.²⁵

---

19 Bernt (2001) side 164

20 Bernt (2001) side 167

21 Bernt (2001) side 165

22 Eskeland (2006) side 58

23 NOU 2009:15 punkt 7.1

24 Eskeland (2006) side 510

25 Fleischer (1997) side 178

3 Rettfærdighetsperspektivet

3.1 Innledning

En av de mest kjente teoriene om rettfærdighet kommer fra den amerikanske filosofen John Rawls. Hans teori kan på mange måter oppsummeres ved at alle sosiale verdier, friheter og muligheter skal fordeles likt. Det samme gjelder inntekter, formue og det sosiale grunnlaget for selvrespekten. Dersom det skal skje en ulik fordeling av disse verdiene, må dette være til gunst for alle. I denne teorien ligger det noen grunnleggende tanker om hvordan samfunnet bør forvalte sine ressurser, slik at en oppnår likhet mellom individenes muligheter uavhengig av deres utgangspunkt. Enhver skal ved hjelp av en riktig fordeling av samfunnets verdier kunne oppnå det samme. Mye av Rawls tankegang er at samfunnet har et ansvar overfor de svake individene. Dette begrenser også hvilke krav som kan stilles, og hva som vil være legitim maktbruk. I utgangspunktet kan mange av Rawls idealer gjenspeiles i det norske samfunnets syn på likhet og rettfærdighet.²⁶ Derfor har jeg tatt utgangspunkt i noen av Rawls tanker om rettfærdighet, når jeg videre i oppgaven skal drøfte hvorvidt vic-prosjektet kan anses å være rettfærdig.

Rettfærdighet er også et viktig utgangspunkt i norsk strafferett. For at straffen ikke skal virke mot sin hensikt, er det viktig at den tar utgangspunkt i et prinsipp om rettfærdighet. Straff er et onde som påføres enkeltindivider, og det er derfor viktig at dette kan forsvares utfra en tanke om rettfærdighet. Rettfærdigheten må gjenspeiles både i hvilke handlinger som ilegges straff, og hva slags straff som utmåles for den enkelte handling. Man forsvarer straffen med at dette er en rettfærdig reaksjon på den handling som er begått. Videre straffer man bare så strengt som det vil være rettfærdig å reagere overfor den begåtte handlingen.²⁷ Det er et klart utgangspunkt at hensynet til rettfærdighet og humanitet begrenser bruken av straff.²⁸

---

26 Overå (2009) side 76 flg.

27 Slettan og Øie (1997) side 13

28 Slettan og Øie (1997) side 14

3.2 Straffes vic'erne strengere?

I det følgende skal jeg se nærmere på om vic'erne straffes strengere enn andre som begår tilsvarende kriminalitet. Er det slik at det å være registrert på denne listen gjør at en behandles annerledes enn andre? Jeg vil særlig ha fokus på dobling av straffen etter straffeloven § 61.²⁹

3.2.1 Endring av straffelovens § 61 første ledd

Stortinget vedtok i 2003 en endring av straffeloven § 61 som tok sikte på en generell straffeskjerpelse for gjengangerkriminalitet.³⁰ En skjerpelse av straffen for gjengangerkriminalitet hadde allerede funnet sted gjennom rettspraksis. Her ble det særlig lagt vekt på at strengere straff ville føre til bedre samsvar mellom straffereaksjonene og de skadevirkningene denne gruppen påfører samfunnet. Det ble også påpekt at de «rabatter» som ble oppnådd i straffeutmålingene var blitt for store.³¹

Forslaget til endringen i straffeloven § 61 ble begrunnet med et behov for å beskytte samfunnet, og selv om utformingen er generell, tar bestemmelsen særlig sikte på å ramme gjentatte vinnings-, volds- og seksualforbrytelser. Doblet straff skal først og fremst ilegges de mest iherdige gjengangerne, og det uttales at det særlig er individualpreventive hensyn som gjør det naturlig å reagere strengere mot gjengangerkriminelle enn førstegangsforbrytere.³²

Ved lovendringen ble den nye ordlyden i § 61 første ledd som følger:

«Begår en tidligere domfelt person på ny en straffbar handling av samme art som han tidligere er dømt for, forhøyes maksimumsstraffen i straffebudet til det dobbelte, hvis ikke straffebudet selv bestemmer noe annet»³³

---

29 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr 10, § 61

30 Odels- og lagtingsvedtak hhv. 10. og 17. juni 2003 se lov om endringer i straffeloven

31 Rt 1997 s. 1976

32 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 79

33 Straffeloven § 61 første ledd

For at straffeskjerpelse etter første ledd skal kunne ilegges, må vilkårene som følger av annet ledd være oppfylt. I andre ledd settes det som vilkår at domfelte må ha vært over 18 år på tidspunktet for den tidligere straffbare handlingen, og at den nye handlingen må være begått etter at straffen for den tidligere handlingen helt eller delvis er fullbyrdet.³⁴ Er den tidligere straffen gjort betinget uten at denne har blitt fullbyrdet, kan straffeskjerpelse ikke ilegges. Det samme gjelder dersom tiltalte tidligere har blitt fullstendig benådet eller ikke blitt ansett for å være soningsdyktig. Kravet om at straffen skal være helt eller delvis fullbyrdet er heller ikke oppfylt dersom straffen fullbyrdes etter at de nye handlingene har funnet sted. En dom som er sonet ved utholdt varetektsfengsling, kan heller ikke gi grunnlag for gjentakelsesvirkning. Det samme gjelder for fullbyrding av en reaksjon som ikke er straff, for eksempel inndragning av førerkort. Det er tilstrekkelig at straffen er delvis fullbyrdet.³⁵

Videre er det begrensninger for hvor lang tid det kan ha gått fra fullbyrdelsen av den tidligere straffen, til den nye handlingen fant sted.³⁶ I det videre vil jeg fokusere på bestemmelsens første ledd.

I første ledd stilles det som vilkår for å kunne doble straffen ved gjentakelse at det aktuelle forholdet er av «samme art». Dette vilkåret vil klart være oppfylt dersom det dreier seg om gjentatt overtredelse av det samme straffealternativet, eller det samme straffebudet som tidligere er overtrådt. Vilkåret vil også være oppfylt i de tilfeller der det er snakk om gradsforbrytelser.³⁷

Videre legger departementet opp til at det skal foretas en skjønnsmessig vurdering av hvorvidt lovens vilkår om «samme art» er oppfylt. De påpeker at et viktig moment i vurderingen vil være om straffebudene verner de samme interesser. Et annet moment vil være om straffebudene er plassert i samme kapittel i straffeloven. Det understrekes at

---

34 Bjonnes (2004)

35 Matningsdal og Bratholm (2003) side 547

36 Bjonnes (2004)

37 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 94

straffebud kan være av samme art, selv om de er plassert i ulike kapitler i loven.

Endringen innbar ikke at det skulle innføres en automatisk dobling av straffen, og målet var heller ikke å foreta en generell heving av straffenivået for gjentakelse.³⁸ Hvert enkelt tilfelle skal, i tråd med alminnelige straffeutmålingsprinsipper, vurderes konkret. I vurderingen skal det blant annet legges vekt på handlingens objektive grovet, gjerningspersonens subjektive skyld og andre omstendigheter ved gjerningspersonen.³⁹ Straffen skal i et hvert tilfelle være rimelig og rettferdig. Ved straffeutmålingen skal det være rom for å sondre mellom vinningsforbrytere som begår omfattende lovbrudd i vinnings hensikt, og rusmisbrukere som stjeler for å skaffe seg penger til rusmidler.⁴⁰

Det legges opp til at straffeskjerpningen i størst mulig grad skal skje i form av en betydelig betinget fengselsstraff i tillegg til den straff som ordinert ville blitt ilagt, såkalt deldom. Det påpekes at dette vil gi gjerningspersonen en særlig grunn til å avstå fra fremtidig kriminalitet, når konsekvensen vil være ytterligere straff i form av fengsel. Straffeskjerpingsregelen er ikke begrenset til de tilfeller hvor det kan ilegges en betinget straff. Noen tilfeller vil være av så alvorlig karakter at hele straffen bør gjøres ubetinget. Hensyn til eventuell rehabiliteringen skal også tas med i vurderingen av betinget eller ubetinget fengselsstraff, og i vurderingen av straffens lengde.⁴¹

I tillegg til straffeskjerpelse etter § 61 er det etter gjeldende rett adgang til å kumulere flere straffeskjerpene siderammer. Det vil si at det for eksempel både kan foretas en straffeskjerpelse for gjentakelse og for konkurrans.⁴²

Ved utarbeidelsen av denne endringen ble det fra flere høringsinstanser påpekt at mer straff ikke er riktig løsning for problemet med gjengangerkriminalitet. Det trekkes frem

---

38 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 77

39 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 94

40 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 74

41 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 95

42 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 11.7.5

at andre tiltak er å foretrekke, men at straff blir en subsidiær løsning siden slike tiltak ikke fungerer i tilstrekkelig grad.⁴³ Straffeskjerpelse blir ansett for å være en ansvarfraskrivelse i forhold til å iverksette andre tiltak for å redusere kriminalitet.⁴⁴

Samme tankegang uttales også av mindretallet i Rt 1997 s.1976:

«Men i en rettferdighetstankegang veier det tungt for meg at de som det er tale om å straffe strengere, er mennesker som gjennomgående har narkotikamisbruk som et helt dominerende problem og også som motiv for sine tyverier. Mer straff hjelper ikke på disse problemene.»⁴⁵

I mangel av andre hensiktsmessige løsninger for bekjempelse av gjengangerkriminalitet ble forslaget gjennomført. Den nye lovendringen trådte i kraft 4. juli 2003.⁴⁶

Det er også foreslått fra departementets side at skjerpelse av straffen for gjengangerkriminalitet skal videreføres i den nye straffeloven. Deres oppfatning er at det ikke finnes holdepunkter eller endringer som tyder på at viktigheten av å reagere strengt på gjentakelse er mindre nå enn ved lovendringen i 2003.⁴⁷

3.2.2 Rettspraksis

I det følgende vil jeg redegjøre for Høyesteretts bruk av straffeloven § 61, med fokus på den individuelle helhetsvurderingen. Jeg vil se på hvilke momenter de har tillagt vekt, og deres generelle oppfatning av straffeskjerpelse etter § 61 første ledd. De dommene som ligger til grunn for redegjørelsen tar i hovedsak utgangspunkt i dommer hvor tiltalte er tatt for gjentatt vinnings- og narkotikakriminalitet. Dommene er derfor relevant i forhold til vic'erne. Ved tidligere løslatelse av disse kriminelle, er mønsteret at

---

43 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 73

44 Ot.prp.nr 62 (2002-2003) side 74

45 Rt 1997 s. 1976

46 Straffeloven § 61 note 0

47 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 11.7.5

de kort tid etter begår nye tilsvarende kriminelle handlinger. Vilkåret om at forholdet må være av samme art blir derfor i liten grad problematisert.

I tingretten og lagmannsretten blir strenge straffer i disse sakene begrunnet med behov for et ekstraordinært beskyttelsestiltak for å verne samfunnet mot siktedes kriminelle handlinger. Den kriminelle aktiviteten sees på som plagsom og egnet til å skape usikkerhet og utrygghetsfølelse hos flere enn de som rammes direkte. Det påpekes at kortere fengselsstraff kan svekke allmennhetens tillitt til strafferettspleien.⁴⁸

Før lovendringen i straffeloven § 61 ble vedtatt, uttalte Høyesterett i Rt 1997 s. 1976 at det utfra behovet for å styrke samfunnets vern mot gjentatt vinningskriminalitet og mer allmenne forholdsmessighetsbetraktninger, kunne være grunnlag for en generell skjerpelse av straffenivået for tilbakefallsforbryterne innenfor den mer omfattende vinningskriminaliteten. Synspunktene ble fulgt opp i senere rettspraksis, mellom annet i Rt 1999 s. 1509.

Høyesterett påpeker i sine avgjørelser at det skal legges vekt på individuelle hensyn. I særlig grad ser det ut til at rehabilitering for den enkelte lovbrøyer er et sentralt moment i den individuelle vurderingen. Behovet for oppfølging fra andre instanser veier tungt ved utmålingen av straffens lengde, og i vurderingen av bruken av betinget og ubetinget fengselsstraff. Dette gjøres blant annet ved at det legges til grunn en lenger ubetinget fengselsstraff dersom tiltalte venter på et tilstrekkelig rehabiliteringstilbud. På den andre siden legges en kortere ubetinget straff til grunn dersom tiltalte er inne i et fruktbart rehabiliteringsopplegg. Dette understreker behovet denne gruppen har for andre tiltak enn et nytt opphold bak fengselsmurene.⁴⁹

Det legges også til grunn at det skal være forholdsmessighet mellom den handling som er begått og den straff som ilegges. Dette setter i det enkelte tilfelle en grense for hvor

---

48 Rt 2004 s. 365

49 Rt 2004 s. 365

mye straffen kan skjerpes på grunn av tidligere domfellelser.⁵⁰ Videre uttaler Høyesterett at det i proposisjonen understrekes at det er rom for en mindre omfattende straffskjerpelse for rusmisbrukere som stjeler for å skaffe penger til narkotika, enn for profesjonelle vinningsforbrytere.⁵¹

Høyesterett legger til grunn at departementets forutsetning i proposisjonen var at normalordningen for skjerpelse av straffen skal være at det anvendes deldom. De uttaler likevel at dette utgangspunktet ikke stenger for at hele straffen gjøres ubetinget selv om forbrytelsen ikke er så alvorlig at straffen bør gjøres ubetinget av den grunn.⁵²

3.2.3 Følges planer om rehabilitering opp?

Som vist over er hensyn til rehabilitering et viktig moment i vurdering av straffeskjerpelse etter straffeloven § 61, og også i utmålingen av straffens lengde og bruk av betinget eller ubetinget fengselsstraff. Et sentralt spørsmål vil derfor være om disse planene faktisk følges opp, eller om de i noen tilfeller bare gir grunnlag for en strengere straff. I en avhandling skrevet av Fagermoen, Haug og Sandsberg, ble det avdekket at domstolens rehabiliteringstanker ofte ikke ble gjennomført i praksis. Flere årsaker ble fremhevet som mulige grunnlag for at rehabiliteringstankene ikke ble fulgt opp. Både generell mangel på behandlingsplasser, sikkerhetsvurderinger og forhold ved fangen selv, kunne føre til at hele straffen ble gjennomført i et vanlig fengsel.⁵³

3.2.4 Skille mellom forbrytelser og forseelser

Straffeloven § 2 deler lovbruddene i forbrytelser og forseelser. Man har valgt å skille mellom disse kategoriene ettersom forbrytelsene regnes for å være av mye mer alvorlig karakter enn forseelsene. I straffeloven er plasseringen av straffebudene avgjørende for hvorvidt et straffebud regnes som en forseelse eller forbrytelse. Forbrytelsene er plassert

---

50 Rt 2004 s. 365

51 Rt 2005 s. 746

52 Rt 2005 s. 1186

53 Fagermoen, Haug og Sandberg (1992) se særlig kapittel 4

i lovens andre del og forseelsene i lovens tredje del. Skillet har betydning både strafferettslig og prosessuelt.⁵⁴ I spesiallovgivningen er skillet knyttet til strafferammen. I utgangspunktet vil et lovbrudd med en strafferamme på fengsel i mer enn tre måneder være en forbrytelse, om ikke annet er bestemt. Det finnes imidlertid en rekke unntak fra dette utgangspunktet.⁵⁵

Hensikten med de to begrepene var å skille mellom de bagatellmessige og de alvorlige lovbruddene. Selv om det etter straffeloven er hvor bestemmelsen er plassert som er det avgjørende for hvorvidt en lovovertrjedelse skal regnes som en forbrytelse eller en forseelse, skal også strafferammen for det enkelte lovbrudd avspeile lovbruddets alvor.⁵⁶ Ved at man stadig øker straffene for lovovertrjedelser som i utgangspunktet skal regnes som en forseelse, tillegger man i praksis disse forseelsene egenskapene til en forbrytelse, uten at disse egenskapene er til stede. Straffverdigheten anses også større ved en forbrytelse enn en forseelse. Dette vil ikke gjenspeiles hvor straffens lengde er en følge av straffeskjerpelse på grunnlag av gjentakelse av en forseelse.

3.2.4.1 Ny straffelov

I den nye straffeloven er det foreslått å oppheve skillet mellom forbrytelser og forseelser. Hovedbegrunnelsen for å oppheve dette skillet er at formålet med skillet ikke lenger oppfylles i praksis. Hensikten var, som nevnt over, å skille mellom de bagatellmessige og de alvorlige lovbruddene. I spesiallovgivningen er det i dag gjort mange unntak fra tre måneders grensen som er fastsatt i straffeloven § 2. Dette gjør at mange lovovertrjedelser som etter spesiallovgivningen vil bli regnet som en forseelse, ofte vil være av en slik alvorlighetsgrad at de etter straffeloven vil være å regne som forbrytelser. Bakgrunnen for denne utviklingen har vært å utløse de prosessuelle virkningene av at et lovbrudd regnes som en forseelse. Det har ikke vært ment som et uttrykk for at handlingene har hatt en mindre grad av straffverdighet.⁵⁷ Slik det er i dag

---

54 Eskeland (2006) side 82

55 Ot.prp.nr. 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.1

56 Ot.prp.nr. 62 (2002-2003) side 81

57 Ot.prp.nr. 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.3

kan betegnelsen «forseelse» ha negative virkninger, ettersom begrepet kan bidra til å bagatellisere handlinger av relativt grov karakter.⁵⁸ Også en mer hensiktsmessig organisering av bestemmelsene er noe av begrunnelsen for opphevelsen av skillet. Slik det er i dag finnes bestemmelsen om tyveri i straffeloven § 257, mens naskeri finnes nærmere 150 paragrafer lenger bak, i straffeloven § 391 a.⁵⁹

Det er foreslått at de strafferettslige og prosessuelle virkninger som fremdeles er knyttet til dette skillet skal erstattes med et skille som er knyttet til strafferammen. Endringen vil også innebære at alle lovbrudd vil få en felles betegnelse.⁶⁰

I forslaget til den nye straffeloven er det også foreslått å oppheve adgangen til å kumulere flere straffeskjerpene siderammer. Departementet foreslår at strafferammen etter den nye loven bare skal kunne utvides en gang og maksimalt med seks år. I forslaget heter det at man på denne måten beholder fordoblingen av straffen nettopp for den gruppen som endringen i 2003 primært tok sikte på.⁶¹

3.2.5 Forholdet til bruken av § 61 i vic-prosjektet

De ca 100 kriminelle som per dags dato er registrert på politiets liste over gjengangerkriminelle i Oslo, samsvarer i stor grad med tilfellene fra rettspraksis som er gjennomgått over. De er blitt beskrevet som borgere som lever i den ytterste sosiale nød. Deres grunnlag for å begå kriminelle handlinger er å skaffe penger til mat og narkotiske stoffer som de er avhengige av. Det er ikke snakk om kyniske lovbrudd begått i en organisert virksomhet. De fleste begår mindre alvorlige tyverier, som for eksempel å stjele penger fra en jakkelomme som henger i en ubemannet garderobe. Selvsagt er dette brysomt, men det kan ikke betegnes som en særlig farlig kriminell handling. Disse handlingene utføres jevnlig, og de er derfor per definisjon gjengangerkriminelle.

---

58 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.3

59 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.2

60 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.2

61 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 11.7.5

Det synes å være en tendens hos påtaleenheten om at disse kriminelle handlingene skal det slås hardt ned på. Det er hevdet at det foretas en selektiv bruk av straffeloven § 61.⁶² Dette hindrer at de øvrige vilkårene i denne bestemmelsen vurderes nærmere, da særlig de individuelle vurderingene. De føringer som er lagt i forarbeidene legges dermed ikke til grunn. Ved å kategorisere en gruppe, vil dette kunne hindre at man følger det alminnelige straffeutmålingsprinsippet om at hvert tilfelle skal vurderes konkret.

Dersom det hadde vært tatt en individuell vurdering av tiltaltes situasjon, tilsier forarbeidene og rettspraksis at bruken av § 61 overfor vic'erne burde ha sunket. Mange av vic'erne vil falle inn under den gruppen som både av departementet og av Høyesterett betegnes som «rusmisbrukere som begår kriminelle handlinger for å dekke eget forbruk av narkotiske stoffer». Deres behov er i aller høyeste grad rehabilitering i motsetning til den utbredte bruken av fengselstraff som vi ser i dag. Det er også slik at den individualpreventive effekten som skal ligge til grunn for straffeskjerpelsen har liten effekt på denne gruppen. Mønsteret er stikk motsatt; de begår ny kriminalitet straks etter løslatelse, enten fengslesstraffen har vært kort eller lang. Deldom med en betydelig betinget fengselstraff, vil ikke hindre denne gruppen i å begå ny kriminalitet. Det vil i de aller fleste tilfeller heller ikke være slik at den handling som er begått er av så alvorlig karakter at dette gir grunnlag for en lang ubetinget straff. En skjerpelse av straffen løser ikke denne gruppens problem, den gjemmer bare problemet bort for en kortere eller lengre periode. Under soning iverksettes heller ikke tilstrekkelige tiltak for å endre vic'ernes underliggende problemer. Vic'erne løslates til de samme sosiale forutsetningene som de hadde før soning. Det er derfor som oftest bare et spørsmål om tid før den enkelte begår ny kriminalitet.

I noen grad vil nok strengere straffer for denne type lovbrudd kunne ha en allmennpreventiv effekt. Andre som vurderer å begå tilsvarende kriminalitet vil nok kunne komme til å avstå fra denne type handlinger, dersom reaksjonen kan komme til å

---

62 Hammersvik (2009)

bli en lang ubetinget fengselsstraff.

Den aktive og utbredte bruken av straffeskjerpingsregelen i § 61 første ledd brukes for å oppnå en kortvarig renovasjon av et problem som i verste fall kan kalles brysomt.

Formålet med straffen blir å hindre de kriminelle handlingene for kortere perioder, altså en uskadeliggjøring av den kriminelle. På mange måter kan en her snakke om en kollektiv ansvarsfraskrivelse fra flere instanser. Fengsel blir brukt som løsning, selv om det må kunne sies at det er bred enighet om at dette verken er den beste eller den riktige løsningen. Man reagerer fordi det er påkrevd at man skal reagere overfor denne type handlinger, men reaksjonen som velges er feil.

Få av intensjonene bak lovendringen oppnås. Den kriminelle løpebane endres ikke. Lange betingede straffer med fengsel som skremsel for å avstå fra ytterligere kriminelle handlinger, forandrer ikke det faktum at det her er snakk om personer med begrensede muligheter til å ivareta seg selv på andre måter enn å begå slik kriminalitet. I tillegg fraviker man en rekke grunnleggende prinsipper i strafferetten. Hensyn til likhet fravikes ved at en gruppe utvalgte personer straffes strengere enn andre som begår tilsvarende kriminalitet. Det kan heller ikke sies å være forholdsmessighet mellom de handlinger som begås og den straff som ilegges, når straffen selektivt dobles. I tillegg får dette en enda sterkere virkning ettersom det kan stilles spørsmål ved om rehabiliteringstankene som ligger til grunn for en streng straff, i det hele tatt følges opp. Denne gruppen rammes også av at flere straffeskjerpene siderammer anvendes sammen. Dette er det imidlertid, som nevnt over, foreslått å endre i den nye straffeloven.

Straffverdigheten av de handlingene som vic'erne begår, som i hovedsak er forseelser, økes ved at handlingene tillegges egenskaper som i utgangspunktet tilhører kategorien forbrytelser. Lovgiver har etter gjeldende rett valgt å skille mellom de alvorlige og de mindre alvorlige lovovertredselsene. Det er understreket i forslaget til den nye straffeloven at dette skillet har fått uheldige konsekvenser. Dette fordi alvorlige

lovovertrædelser i spesiallovgevingen har fått betegnelsen forseelse for å unngå de prosessuelle virkningene, uten at straffverdigheten av handlingene er mindre.⁶³ Dette må også kunne sies å gjøre seg gjeldende i de tilfeller hvor man øker straffverdigheten av en handling ved å ilegge strengere straff.

3.3 Effekten av det røde stempelet

Alle papirer som brukes i politiets saksbehandling vedrørende vic'erne blir stemplet med et rødt stempel med påskriften «VIC». Dette gjelder også de papirer som sendes til domstolen i en eventuell straffesak, samt motparter og andre instanser som måtte være involvert.⁶⁴ Hvorfor har politiet i Oslo valgt denne formen for merking av de utvalgte kriminelle? Er det ikke nok at de allerede er registrert på en liste og under tett oppfølging av politiet? Og hvorfor avviker denne praksisen fra Bergen, hvor politiet ikke opplyser domstolen om at tiltalte står på deres gjengangerliste?

I vurderingen av skyldspørsmålet vil det ikke være relevant om tiltalte tidligere har begått tilsvarende kriminelle handlinger. Det er kun ved utmålingen av straffen at gjengangermomentet kan tillegges vekt. I det følgende vil jeg se på hvilke konsekvenser dette stempelet kan ha for den enkelte vic'er, og om dette kan stride mot prinsippet om rettferdighet og fair trial i EMK art 6. Selv om det å være forhåndsdømt også vil stride med den enkeltes rettssikkerhet, har jeg likevel valgt å plassere denne drøftelsen under prinsippet om rettferdighet.

3.3.1 Bruken av stempelet

Ettersom alle papirer som tilhører den enkelte vic'er blir påført det røde stempelet, blir dette lett en identitetsmarkør for den enkelte. De anses av omverden for å være «veldig viktig kriminelle». Noe av det viktigste som må gjøres for endre en kriminell løpebane er nettopp det motsatte. Professor i kriminologi og sosialt arbeid, Fergus McNeill, har

---

63 Ot.prp.nr 90 (2003-2004) punkt 4.1.3.3

64 Hammersvik (2008) side 213

uttalt at noe av det viktigste for å slutte med kriminalitet er at den domfelte kan se seg selv som noe annet enn kriminell. Dette skal ikke være vedkommendes identitet.⁶⁵ Ved å konsekvent bruke det røde stempellet gir man den enkelte som står på vic-lista en identitet som på ingen måte bidrar i positiv retning til å endre vedkommendes adferd og kriminelle løpebane. Identiteten er å være kriminell og å begå kriminelle handlinger.

Effekten av stempellet kan også reise spørsmål om hvorvidt den enkelte vic'er er forhåndsdomt. Det røde vic-stempellet gir en klar indikasjon om at dette er en kriminell person som har begått mange kriminelle handlinger tidligere. Hvor stor påvirkningskraft vil dette kunne ha overfor en dommer som skal vurdere om det i den aktuelle saken er bevist at den tiltalte har gjort seg skyldig i akkurat denne lovovertrедelsen? Vil det i praksis da være slik at enhver rimelig og fornuftig tvil kommer tiltalte tilgode, eller lener en seg litt tilbake på det skrikende stempellet som lyser imot en som dommer og tenker; han er jo en veldig viktig kriminell.

Et grunnleggende rettssikkerhetsprinsipp er at hver enkelt har krav på en rettferdig behandling i rettsapparatet. Dette er et fundamentalt krav, som også innebærer at man ikke skal være utsatt for forutinntatthet. På mange måter kan en si at dette fremgår av bildet med Justitia med bind for øynene.⁶⁶

Det er også hevdet at stempellet fører til at vic'erne ikke får presentert sin versjon av saken.⁶⁷ Dette hindrer tiltaltes rett til kontradiksjon, og kan føre til at saken ikke blir tilstrekkelig opplyst.

3.3.2 Er stempellet egnet til å påvirke?

I NOU 1999:19 redegjør Domstolkommisjonen for hva som regnes som faktisk

---

65 Kriminalomsorgen (Nr 1-2 2009) side 31

66 Fleischer (1997) side 176

67 Hammersvik (2008) side 216

påvirkning av domstolen. For at det skal foreligge faktisk påvirkning forutsettes både at et tjenlig virkemiddel er tilgjengelig, at det er personer i den utøvede makt som ønsker å påvirke, og at dommeren faktisk lar seg påvirke. Det understrekes at det skal mye til før disse tre forutsetningene er oppfylt, og at det innenfor norsk forvaltning er en grunnfestet kultur for å respektere domstolens uavhengighet. Det kan likevel ikke utelukkes at slik påvirkning finner sted.⁶⁸ I tillegg til den faktiske påvirkningen, som kan defineres som direkte påvirkning, vil det være grunnlag for å påstå at det også finner sted en mer indirekte påvirkning av rettsapparatet.

Det er kjent at domstolene i stor grad utsettes for press fra utenforstående aktører. Det pågår til enhver tid politiske debatter vedrørende domstolenes praksis og hvordan denne bør være. Det er ikke unaturlig at dette kan ha innvirkning på dommernes skjønn og beslutninger. Også opinionsklimaet vil være egnet til å påvirke dommeren. Ofte oppstår såkalte moralske panikker i samfunnet, hvor det stilles krav til hvilke beslutninger som skal fattes i rettssystemet. I særlig grad kan dette sies å gjelde på strafferettens område, og spesielt vedrørende utmåling av straff. Det ropes stadig om strengere straffer, både fra opinionen og fra politisk hold. Domstolene lever således i et turbulent miljø. Det er blant annet tidligere blitt påpekt at retten over en lang periode automatisk ga tillatelser til telefonavlytting etter begjæring fra påtaleenheten, uten at det ble nærmere presisert hva de straffbare handlingene skulle bestå i.⁶⁹ Er det en slik tendens vi ser i dag? Er det slik at retten uten nærmere vurdering legger til grunn påtaleenhetens påstand om straffeskyld og straffeutmåling fordi det dreier seg om en vic'er?

Generelt bør en være forsiktig med å utfordre domstolens plikt til å foreta en uavhengig vurdering av den enkelte sak. Ved å merke noen saker, eller nærmere bestemt en gruppe tiltalte, vil en kunne være med på å påvirke dommerens vurdering. Stempelet legges merke til, og dette kan være med å farge den avgjørelsen som fattes i den enkelte sak.

---

68 NOU 1999:19 punkt 5.4.4

69 Mathiesen (2005) side 154 og 155

Selv om det vil være mulighet for å vise til tidligere domfellelser, vil dette utgjøre en forskjell fra det å stemple en gruppe. Ved å vise til tidligere domfellelser viser man til konkrete fakta. Domstolen vil da ha mulighet til å vurdere mellom annet hvilke handlinger som tidligere er begått, hvor lang tid det er siden disse handlingene ble foretatt med videre. Dette gir et nyansert bilde og en mulighet til å vurdere detaljer. Man vil her kunne oppnå et annet resultat enn ved å bruke en kategorisk stempling som grunnlag for å vise til tidligere kriminalitet.

Flere faktorer vil kunne være egnet til å påvirke domstolen. Det er foretatt en rekke undersøkelser på hva som påvirker dommeren i den enkelte sak. Mellom annet er det hevdet at stygge mennesker dømmes strengere enn pene mennesker. Fra forsvarernes side legges det også vekt på at tiltalte skal fremstå ordentlig i rettssalen. Det gjelder faktorer som påkledning, ordbruk og annen fremtoning. Dette kan illustreres med den såkalte Kongo-saken fra høsten 2009. Her stilte de to tiltalte nordmennenes norske advokat med hvite skjorter og dressbukser, for at de to skulle gjøre et bedre inntrykk på domstolen. Vi trenger nok ikke dra til Kongo for at slike faktorer underbevisst kan påvirke dommeren i den enkelte sak.

I sin doktorgradsavhandling ved Psykologisk institutt har Guri C. Bollingmo og Ellen Ottesen Wessel undersøkt hvordan vår emosjonelle atferd påvirker de ulike aktørene i rettsapparatet. De forklarer at vår emosjonelle atferd formes av kulturen vi lever i. Videre er det slik at de «emosjonelle reglene» styrer hvordan vi vurderer hverandre og hvilke forventninger vi har til hverandre. Det ser også ut til at disse reglene ligger til grunn for de troverdighetsvurderingene som foretas i rettssystemet. Mennesker vurderer hva som er passende, og hva som ikke er passende fremtreden. Opptrer vi upassende, risikerer vi å bli oppfattet som lite troverdig. Det er imidlertid slik at forventningene om hva som er passende fremtreden i stor grad beror på stereotyper, som ikke stemmer overens med virkeligheten. Dette betyr at det gjelder å fremstå som alle andre. Gjør man ikke det, kan dette resultere i at man blir vurdert som lite troverdig. Studien gjort av Bollingmo og Wessel viser at de fleste aktørene i rettsapparatet lar det emosjonelle

uttrykket påvirke vurderingen av troverdighet. Imidlertid var det slik at dommerene i liten grad så ut til å bli påvirket av dette.⁷⁰

Ved å stemple tiltalte slik det gjøres i vic-prosjektet, gir man dommeren lett en forutinntatthet om at dette er en «veldig viktig kriminell». Dette blir det første inntrykket dommeren får av tiltalte. På lik linje med de momentene som er drøftet over, vil et slikt stempel som brukes i vic-prosjektet være egnet til å påvirke dommeren, og videre resultatet i den enkelte sak. Det er kanskje lettere å konstatere skyld og dømme en som er stemplet som viktig kriminell strengere, enn en som ikke er det. Ved å være stemplet som vic'er er man ikke som alle andre. Man er skilt ut fra mengden, og dette legges det merke til.

3.3.3 EMK artikkel 6

Det følger av straffeprosessloven § 4 at loven gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten. Dette innebærer at dersom det er motstrid mellom de norske prosessreglene og folkrettslige regler, vil de folkerettslige reglene ha forrang. Dersom det ikke finnes norske rettsregler, skal folkeretten supplere norsk rett på området. Særlig viktig i straffeprosessen er menneskerettighetene.⁷¹

Etter EMK art. 6 har partene krav på «a fair and public hearing». Dette er et nokså vidt begrep, og i det følgende vil jeg seg nærmere på noe av det som ligger i begrepet «fair trial». Jeg vil særlig ha fokus på hvorvidt stempelet som anvendes på vic'erne sine papirer kan være i strid med kravet om en rettferdig rettergang.

I kravet om at de involverte parter har krav på en rettferdig rettergang inngår det at domstolene skal forta en forsvarlig vurdering av det partene gjør gjeldende.⁷² Enhver

---

70 www.psykologi.uio.no

71 Hov (2007) side 55

72 Hov (2007) side 59

som blir utsatt for en straffesiktelse, har rett til en upartisk rettergang ved en uavhengig domstol.⁷³ Etter EMK art. 6 (2) skal enhver anses som uskyldig inntil skyld er bevist etter loven. Denne regelen tolkes også slik at det er den myndighet som har reist påtalen som må bevise at tiltalte er skyldig. Det er altså påtalemyndighetene som har bevisbyrden for at det forligger nødvendig grad av straffeskyld.⁷⁴

Spørsmål om domstolens uavhengighet og habilitet, har særlig vært drøftet i forhold til tilfeller hvor dommeren som er satt til å dømme i saken også har hatt med saken å gjøre tidligere, for eksempel i forbindelse med beslutning om varetektsfengsling. Det er antatt at dommeren da i så stor grad har gjort opp sin mening om vedkommende er skyldig i det straffbare forhold eller ikke, at vedkommende ikke kan regnes som upartisk når spørsmålet skal vurderes på nytt i straffesaken. Rent prinsipielt er det ikke nok at en dommer har hatt befatning med saken tidligere for at vedkommende skal regnes som inhabil, men det må foretas en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. I Norge følger det av et rundskriv fra Justisdepartementet at en dommer som har besluttet avgjørelser etter straffeprosessloven § 172, ikke bør delta i pådømmelsen av saken.⁷⁵

Det kan nok ikke stilles spørsmål ved dommernes habilitet på grunn av stempelen som brukes på alle papirene i sakene til vic'erne, men hvorvidt dette fører til en rettfærdig domstolsbehandling blir et annet spørsmål. Spørsmålet om påvirkning relaterer seg heller ikke til at rettsreglene er utformet slik de er, men om det i praksis blir lagt føringer som kan hindre at rettergangen blir rettfærdig.

Det er et klart utgangspunkt både etter norsk rett og etter folkeretten at skyldspørsmålet skal avgjøres konkret i den enkelte sak. Det skal bevises utover enhver rimelig tvil at tiltalte har begått den handlingen som er påstått. I forhold til skyldspørsmålet har tidligere domfellelser ingen betydning. Et slikt stempel setter den enkelte lett i «båsen» kriminell. Domstolen kan dermed indirekte påvirkes av påtalemyndighetene, og dette

---

73 Hov (2007) side 63

74 Hov (2007) side 71

75 Hov (2007) side 100

kan utfordre deres plikt til å være upartisk. Jeg vil anta at det er lettere å tenke at det her foreligger straffeskyld, ettersom vedkommende på forhånd er stemplet. Jeg viser i denne sammenhengen til det som er drøftet tidligere om hva som kan være egnet til å påvirke domstolen. Påvirkning fra påtalemyndighetenes side vil kunne hindre den enkeltes krav på en rettferdig rettergang.

3.3.4 Praksis i Bergen

Politiet i Bergen har et tilsvarende gjengangerprosjekt som Oslopolitiet vic-prosjekt. I Bergen registreres aktive kriminelle på såkalte gjengangerlister. Politiet i Bergen opplyser ikke domstolen om at tiltalte er registrert på en av deres gjengangerlister. Dette har kun blitt gjort i noen få tilfeller, og noen ganger hender det at tiltalte selv opplyser domstolen om dette faktum. Politiet i Bergen anser ikke dette for å være noe argument som kan begrunne fengsling. Det er den handlingen som er begått som skal gi grunnlag for straffen, og det er deres oppgave å føre tilstrekkelige beviser for at det er begått en handling som samsvarer med den tiltalen som foreligger. De anser det verken som nødvendig eller riktig å opplyse domstolen om at tiltalte står registrert på en slik gjengangerliste.⁷⁶

Politiet i Bergen ønsker likevel å understreke at det er noen forskjeller mellom Oslo og Bergen. Bergen tingrett er mye mindre enn Oslo tingrett. De anser det derfor å kunne være nødvendig med annen praksis i Oslo enn i Bergen. I Oslo tingrett er det et mye større arbeidspress enn i Bergen tingrett, og effektivitetshensyn vil derfor kunne gjøre det nødvendig å opplyse domstolen om at vedkommende er registrert på en slik liste. Dersom det er stor pågang av saker tilsier preventive hensyn at man starter med de mest aktive kriminelle, ettersom dette er de viktigste sakene. Dette kan enklest løses ved at man opplyser om at tiltalte er registrert hos politiet som «very important criminal», og at saken derfor bør prioriteres av domstolen.⁷⁷

---

⁷⁶ Vigerust (2009)

⁷⁷ Vigerust (2009)

3.4 Statisk liste

Politiets liste over «very important criminals» er en statisk liste som har valgt ut ca 100 gjengangerkriminelle. Det er på det rene at det til enhver tid er langt flere gjengangerkriminelle i Oslo som begår den samme type kriminalitet, enn de som står på listen.⁷⁸ Blant annet økonomiske begrensninger gjør at ikke flere er registrert på listen i dag.

Ettersom denne listen er statisk og i liten grad endrer seg, kategoriserer den utvalgte mennesker og behandler disse på en annen måte enn andre som begår samme type kriminalitet. Det virker ikke som om det foretas noen konkret vurdering i forhold til behovet for å oppdatere denne listen. Det vil derfor være usikkerhet knyttet til om listen gir et reelt bilde av hvem som er hovedstadens viktigste kriminelle.

3.5 Er vic-prosjektet rettferdig?

Ved gjentakelseskriminalitet øker straffen langt mer enn hva hensynet til rettferdighet i den enkelte sak skulle tilsi. Krigen mot kriminalitet fremstår som den overordnede idé.⁷⁹ Straffen skal være rimelig i forhold til den handling som er begått, det vil si at det skal være forholdsmessighet mellom handling og straff. Vic'erne begår i hovedsak bagatellmessig kriminalitet. Den straffen de illegges er langt strengere enn det handlingen i seg selv skulle tilsi. De rammes både av straffeskjerpelse på grunnlag av gjentagelse, samt andre straffeskjerpene siderammer.

Når en skal vurdere om straffen står i et rimelig forhold til den handlingen som er begått, er handlingens straffverdighet av viktig betydning. Handlingens straffverdighet beror på en vurdering av selve handlingen og omstendighetene rundt den. Her ønsker jeg særlig å trekke frem krenkelsens alvor og hvilken grad av bebreidelse man kan tillegge gjerningsmannen. Vic'erne begår, som nevnt over, mindre alvorlig kriminalitet. Dette innebærer at handlingen i seg selv ikke kan karakteriseres som særlig straffverdig,

---

⁷⁸ Hammersvik (2009)

⁷⁹ Syse (2006) side 153

men den vil helt klart fremstå som brysom for de som rammes. Ettersom vic'erne også har begrensede muligheter til å ivareta seg selv på andre måter enn å begå slike kriminelle handlinger, tilsier dette at graden av bebreidelse heller ikke kan anses for å være fremtredende. Dersom man vurderer disse momentene, tilsier dette at de handlingene vic'erne begår inneholder liten grad av straffverdighet. Dette skulle igjen tilsa at den straff som ilegges ikke skulle være så streng som de straffene man ser for denne gruppen kriminelle i dag. Ved å øke straffene tillegger man handlingene egenskapene av å være langt alvorligere enn den konkrete handlingens straffverdighet skulle tilsa. De straffene som ilegges fremstår ikke som rettferdig vurdert i forhold til de handlingene som er begått.

For å ivareta hensynet til rettferdighet er det også viktig at man ivaretar hensynet til likhet. Ved å kategorisere et begrenset antall utvalgte kriminelle på en statisk liste som ikke endres og dermed ikke gir et reelt bilde av hvem som er de mest iherdige gjengangerene, og videre behandle disse annerledes, hindrer man likhet for loven. Like tilfeller behandles ikke likt. Dette fremstår ikke som rettferdig overfor de som er kategorisert i denne gruppen. Denne kategoriseringen i form av stempelet som brukes kan også være egnet til å påvirke domstolen, både i avgjørelsen av skyldspørsmålet og ved utmålingen av straffen. Dette understreker igjen at like tilfeller ikke behandles likt. Bruken av en slik stempeling burde ikke forsvares utfra hensynet til effektivitet i rettsapparatet. Dette hensynet må ivaretas på andre måter enn ved å «merke» en gruppe kriminelle på denne måten.

Vic-prosjektet rammer også i all hovedsak en gruppe som allerede er svakt stilt i samfunnet. De som står på politiets vic-liste utsettes for større maktinngrep enn andre som begår tilsvarende kriminalitet. Man tilstreber ikke å gi dem tilstrekkelige og riktige ressurser, slik at deres reelle muligheter likestilles med resten av samfunnets muligheter. Prosjektet kan heller sies å underbygge de sosiale forskjellene som allerede eksisterer. Dette samsvarer i liten grad med de tanker om rettferdighet som jeg redegjorde for innledningsvis. Dersom utgangspunktet for prosjektet var å fremme denne gruppens

muligheter ved å gi dem et bedre tilbud enn det som gjøres i dag, kunne det forsvares utfra tanker om rettferdighet. Ettersom det i liten eller ingen grad legges opp til andre formål enn mer straff, strider dette med John Rawls tanker om rettferdig fordeling av samfunnets ressurser.

Prosjektet begrunnes gjerne ut fra tanker om samfunnets behov for beskyttelse mot denne gruppens handlinger. De maktinngrep som foretas, kan heller ikke rettferdiggjøres med en slik begrunnelse. Ettersom dette er en gruppe som har behov for en annen type oppfølging, tilsier rettferdigheten at dette hensyn må gå foran samfunnets generelle behov for beskyttelse. Det gjelder særlig fordi man anvender en reaksjonsform, fengsel, som bidrar i negativ retning for en gruppe som allerede er vanskeligstilt. De handlinger som begås er heller ikke av så alvorlig karakter at det gir samfunnet et særlig behov for beskyttelse. Dette er i all hovedsak ikke farlige kriminelle, men lovovertridere som begår mindre alvorlig vinningskriminalitet. Slik vinningskriminalitet vil ha en viss økonomisk konsekvens for samfunnet, men i hvor stor grad kan dette egentlig begrunne samfunnets behov for beskyttelse?

Vic-prosjektet kan ikke anses som rettferdig strafferettspleie. Verken konkret i forhold til hvilke strafferettslige prinsipper som må oppfylles for å oppnå et rettferdig straffesystem, eller i forhold til mer generelle samfunnsmessige betraktninger om rettferdighet.

4 Rettssikkerhet

4.1 Innledning

I det følgende ønsker jeg å trekke frem enkelte sider ved vic-prosjektet og vurdere om disse innebærer en svekkelse av rettssikkerheten til de som er registrert på denne listen. Jeg viser til redegjørelsen om begrepet rettssikkerhet i innledningen, noe som vil være utgangspunktet for følgende drøftelser.

4.2 Maktfordelingsprinsippet

Et viktig prinsipp i den norske statsforfatningen er maktfordelingsprinsippet. Det skal være et klart skille mellom den lovgivende-, utøvende- og dømmende makt. Dette fremgår av Grunnloven, som klart skiller mellom disse maktinstansene.⁸⁰ Den lovgivende-, utøvende- og dømmende makt skal være uavhengige av hverandre.⁸¹ Det fremheves at domstolen, og da særlig Høyesterett, skal være uavhengig og selvstendig. Da Grunnloven ble endret i 2003, slik at medlemmer av Høyesterett ikke lenger er valgbare til Stortinget, var dette et uttrykk for å markere domstolenes uavhengighet. Domstolens uavhengighet gjelder deres dømmende funksjoner.⁸² Grunnloven § 96 setter som vilkår at ingen kan straffes uten dom. Med dette menes det at avgjørelser om straff skal treffes av en domstol med grunnlag i en forutgående rettergang. Dette setter skranke for å overlate straffemyndighet til administrative organer.⁸³ Domstolens myndighet har på dette området fått en skarpere avgrensning enn ellers. Administrativ ileggelse av straff vil kunne være en trussel for rettssikkerheten.⁸⁴ Skille mellom den utøvende og dømmende makt, er et viktig prinsipp i en rettsstat og også viktig for rettssikkerheten til den enkelte borger.

Som vist over er det et klart utgangspunkt i norsk rett at det skal være uavhengighet mellom påtalemyndighetene og domstolene. Domstolene skal forta en egen vurdering

---

80 Andenæs og Fliflet (2006) side 71

81 Andenæs og Fliflet (2006) side 197

82 Andenæs og Fliflet (2006) side 207

83 Andenæs og Fliflet (2006) side 344

84 Andenæs og Fliflet (2006) side 395

av saken slik den fremlegges for dem, før de avsier dom i saken. Det skal på selvstendig grunnlag vurderes om vilkårene for ileggelse av straff er tilstede. Det samme gjelder eventuelle skjerpelser av straffen, for eksempel på grunnlag av gjentakelse.

I politiets vic-prosjekt har det utviklet seg en holdning om at de lovovertrederne som er registrert på denne liste, skal straffes strengere enn andre som begår samme type kriminalitet. Det forventes at domstolen skal gi strenge straffer i disse tilfellene. Får utøvende myndighet på denne måten innflytelse på det som i utgangspunktet skal være en beslutning foretatt av den dømmende makt? Hva skjer dersom makt forflyttes til påtalejuristene i vic-prosjektet? Vil dette kunne gå utover rettssikkerheten?

Som jeg har drøftet tidligere vil vic-stempelet være egnet til å kunne påvirke dommeren i den enkelte sak. Det er hevdet at det stilles lavere krav til bevisførselen for å få en vic'er fengslet enn det som vil gjelde for andre. Dette vil igjen gi påtalejuristene i vic-prosjektet en viss makt. Det er de som avgjør hvem som skal havne på disse listene, og da videre behandles annerledes og dømmes etter andre vilkår.⁸⁵

4.3 Kriterier for å komme av og på listen

Slik vic-listen fungerer i dag, er det en skjønsmessig vurdering som ligger til grunn for om du kommer på listen.⁸⁶ Lite tyder på at det i det hele tatt finnes noe konkret system for å bli tatt av listen.⁸⁷ Dette utgjør et stort problem for den enkelte som ønsker å ta tak i sin tilværelse og endre sin livsførsel. Klare kriterier vil gi den enkelte grunnlag for å klage på at vedkommende er kategorisert i denne gruppen. Slik det fungerer i dag vil det ikke være mulig å overprøve det skjønn som ligger til grunn for at noen kriminelle er satt på vic-listen.⁸⁸

---

85 Hammersvik (2008) side 214

86 Hammersvik (2008) side 213

87 Hammersvik (2008) side 214

88 Hammersvik (2008) side 216

Som nevnt tidligere er vic-listen en statisk liste. Gode grunner taler for at denne listen burde være dynamisk. Det vil si at listen hele tiden skulle endret seg, slik at ikke 100 tilfeldige kriminelle i Oslo er plukket ut til et overvåkningssystem uten nærmere fastlagte former. Det burde derfor utarbeides klare kriterier for hva som gjør at en havner på denne listen i utgangspunktet, og klare kriterier for å komme av listen. Slik vil den enkelte kunne ha mulighet til å jobbe aktivt for å endre sin kriminelle løpebane å oppnå et mål som for mange av disse er svært viktig; å komme av listen. Dette vil også hindre politiet i å «sitte» på kriminelle som det ikke lenger er grunnlag for å holde oppsyn med gjennom et slikt system.

Det å vurdere faren for gjentagelse er en vanskelig vurdering. Det er dette momentet som skaper grunnlaget for opprettelsen av vic-listen. Dette er personer som politiet mener med sikkerhet kommer til å begå nye kriminelle handlinger. Det er vanskelig å skulle spå inn i fremtiden og avgjøre hvorvidt denne aktuelle lovovertrederen vil komme til å begå nye kriminelle handlinger. Det er dermed stor fare for såkalte falske positive og falske negative. Falske positive innebærer at noen som aldri vil komme til å gjøre en kriminell handling igjen, vurderes som om de vil komme til å foreta seg kriminelle handlinger i fremtiden. Falske negative vil si at personer som kommer til å begå nye straffbare handlinger, ikke vurderes slik. Slike feilvurderinger utgjør et problem i strafferettspleien, og vil kunne være egnet til å svekke den enkeltes rettssikkerhet.⁸⁹ Disse vurderingene foretas vanligvis av rettspsykiatriske sakkyndige, og det kan stilles spørsmål hvorvidt politiet i det hele tatt er kompetente til å foreta slike vurderinger.

4.3.1 Hvem kunne en slik liste passe for

Dersom man skal anvende en slik liste, burde den kun kunne brukes som et hjelpemiddel i etterforskningen. Det burde ikke være slik at disse listene får konsekvenser for selve saksbehandlingen og den straff som ilegges. Dette kan ikke forsvares utfra de prinsipper som ligger til grunn for en rettferdig og rettssikker

---

⁸⁹ Hammersvik (2008) side 215

strafferettspleie.

Disse listene begrunnes i stor grad som nødvendige for å beskytte samfunnet mot de handlinger som disse lovovertrederne begår. Dersom en slik liste skal kunne forsvares utfra et slikt hensyn, burde det stilles som vilkår at de handlinger som begås er av noe mer alvorlig karakter enn det vi ser i dag. Det kunne for eksempel stilles et vilkår om at de handlinger som fortas, innenfor tilfellene av vinningskriminalitet, rammes av straffeloven § 258 som gjelder grovt tyveri. Slik ville det bli en bedre forholdsmessighet mellom de handlinger som foretas, og de omfattende systemene som iverksettes for å hindre at disse personene begår ny kriminalitet.

4.4 Videreføring av gamle særreaksjoner

Alternativer til betinget eller ubetinget fengselsstraff er ikke et nytt fenomen.

Særreaksjoner har vært brukt som reaksjon på ulovlige handlinger i lang tid. I dag har vi særordninger som forvaring for de farlige tilregnelige lovbrøtterne, tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg for de farlige utilregnelige lovbrøtterne.⁹⁰ I tillegg drøftes det i dag om man skal innføre en ny særreaksjon for de plagsomme, men ikke farlige utilregnelige lovbrøtterne.⁹¹

Vic-prosjektet betegnes ikke som en særreaksjon, men er et virkemiddel i politiets arbeid med kriminalitetsbekjempelse. Spørsmålet er om dette prosjektet i realiteten kan sees på som en videreføring av gamle særreaksjoner. Disse reaksjonene ble avvirket fordi de ikke lenger ble ansett som egnede og hensiktsmessige. I det følgende skal jeg se nærmere på den gamle ordningen med sikring, ungdomsfengslene og tvangsarbeid for løsgjengere etter løsgjengerloven.

---

90 Straffeloven § 39 flg.

91 Mælandrapporten punkt 5

4.4.1 Sikring

Sikring ble innført som særreaksjon ved straffeloven av 1902. Den opprinnelig ordningen ble senere utvidet, ettersom sikring ikke fikk den praktiske betydningen som man hadde tenkt.⁹²

Vilkårene for å kunne idømme sikring fulgte av straffeloven § 39 nr 1 og 2.⁹³ Det enkelte straffebud gav ingen indikasjoner på når sikring kunne idømmes. Alle lovovertrедere, med unntak av de mindreårige, kunne sikres. For tilregnelige lovbrыtere oppstilte loven noen tilleggsvilkår; handlingen måtte være begått i bevisstløs tilstand som følge av selvforskyldt rus, under forbigående nedsettelse av bevisstheten, eller av personer med mangelfullt utviklede og/eller varig svekkede sjelsevner. Etter dette var det altså bare lovbrыtere med psykiske avvik som kunne idømmes sikring.⁹⁴

For tilregnelige lovbrыtere var det også et vilkår om at alle straffbarhetsvilkårene var oppfylt. En utilregnelig lovbrыter måtte ha begått en handling som ville ha vært straffbar dersom vedkommende var tilregnelig. Det var usikkert hvorvidt en utilregnelig lovbrыter måtte ha utvist skyld for at sikring kunne idømmes. Sikring kunne idømmes både for forbrytelser og forseelser, men var mest brukt overfor alvorlige volds- og sedelighetsforbrytelser og ved ildspåsettelse. Reaksjonen ble også anvendt overfor vinningsforbrytere, når kriminaliteten var omfattende og intens. Særlig gjaldt dette for utilregnelige vinningsforbrytere som ikke kunne dømmes til vanlig fengselsstraff.⁹⁵ Et overveiende flertall av de som ble idømt sikring var menn. I mars 1973 var 402 menn og 12 kvinner undergitt sikring.⁹⁶

Loven oppstilte ikke noe krav om tidligere domfellelser for at sikring kunne idømmes. Det var på den andre siden et krav om fare for gjentakelse. Under denne vurderingen

---

92 NOU 1974:17 side 72

93 Straffeloven § 39 nr. 1 se NOU 1974:17 side 73

94 Slettan og Øie (1997) side 308

95 Slettan og Øie (1997) side 309

96 NOU 1974:17 side 76

ble også tiltaltes tidligere kriminelle løpebane tillagt vekt.⁹⁷ Gjentakelsesfaren måtte skyldes den psykiske tilstanden som gjorde sikring aktuelt. Faren for gjentakelse måtte være større enn det som var vanlig ved denne type lovbrudd. Ble det i tillegg til sikring idømt fengselsstraff, var det faren for gjentakelse ved løslatelse som skulle vurderes.⁹⁸

Sikring varte på ubestemt tid. Reaksjonen skulle vare så lenge det var fare for gjentakelse. Det skulle fastsettes en lengstetid, men denne kunne forlenges ved dom. Det gjaldt ingen øvre grense for hvor lenge den samlede sikringstiden kunne vare, eller for hvor mange ganger sikring kunne forlenges. Dersom behovet for sikring ikke lenger gjorde seg gjeldende, selv om lengstetiden ikke var utløpt, skulle sikringen innstilles. Frem til sikringstiden var utløpt, kunne sikringen til enhver tid gjenopptas. Beslutning om innstilling eller gjenopptakelse av sikringen ble fattet av Justisdepartementet.⁹⁹

Sikringsinstituttet var lenge utsatt for mye kritikk fra flere hold, og ble avviklet som reaksjonsform i 2002. Særlig gjaldt kritikken bruken av sikring overfor utilregnelige lovbrøyttere. Dette fordi sikring, som var tidsubestemt, var en stor belastning for den som ble idømt denne typen reaksjon.¹⁰⁰ Et annet hovedelement i kritikken var systemets preg av dobbelstraff. Den enkelte ble idømt fengselsstraff for den handlingen som var begått, og i tillegg sikring for handlinger som kunne komme til å bli begått i fremtiden.¹⁰¹ Sikring ble også kritisert for at det i for stor grad ble anvendt overfor lovbrøyttere som ble ansett for å være brysomme, men ikke farlige.¹⁰² Sikring brøt også med proporsjonalitetsprinsippet. Den straff som ble ilagt kunne ikke sies å stå i forhold til den handlingen som var begått.¹⁰³ Sikringens hovedfunksjon var i det vesentligste å hindre fremtidige lovbrudd.

---

97 Slettan og Øie (1997) side 309

98 Slettan og Øie (1997) side 310

99 Slettan og Øie (1997) side 311

100 Slettan og Øie (1997) side 312

101 NOU 1974:17 side 78

102 NOU 1974:17 side 79

103 NOU 1974:17 side 87

4.4.2 Ungdomsfengsel

Lov om oppdragende behandling av unge lovbrytere (arbeidsskoleloven) trådte i kraft i september 1951. Etter denne loven kunne unge lovbrytere dømmes til arbeidsskole i stedet for fengsel. Dette kunne skje der retten fant grunnlag for at den unge trengte oppdragelse, og hvor et slikt opphold ble ansett som formålstjenlig. På arbeidsskolen skulle de unge få yrkesopplæring. Oppholdet ble ikke regnet som straff, men som behandling og oppdragelse. De unge skulle i stedet for kortvarige opphold i fengsel få en mer langvarig behandling i en åpen anstalt.¹⁰⁴

Arbeidsskolene virket demoraliserende på de som ble plassert der. Institusjonene ble også kritisert for å ligne mer på barnefengsler enn en kombinasjon av elementer fra skole og hjem. Reaksjonsformen fremstod også som urettferdig. I stedet for korte fengselsstraffer, ble resultatet lange opphold i fengselslignende anstalter. Ordningen ble også beskrevet som ineffektiv.¹⁰⁵

Da den nye ungdomsreaksjonsloven ble vedtatt i 1965, ble reaksjonsformen arbeidsskole erstattet med ungdomsfengsel. Denne reaksjonsformen hadde et mer strafferettslig preg, enn ved behandling i arbeidsskolen. Opphold i ungdomsfengsel hadde en minstetid på ni måneder etter avgjørelse av Fengselsstyret, og tolv måneder dersom avgjørelsen ble besluttet av direktøren. Lengstetiden var to år, og det ble gjort fratrekk for tid i varetekt.¹⁰⁶

Hovedfokuset for ordningen ble straff. I tillegg ble ungdomsfengslene en langt strengere reaksjon enn vanlig fengsel. De ble oppfattet som urettferdige og uten virkning. Tanken om behandling av de unge lovbrøtterne gjorde seg heller ikke lenger gjeldende. Straffereaksjonen ungdomsfengsel ble etter kort tid avvirket.¹⁰⁷

104NOU 2008:15 punkt 3.1.1

105NOU 2008:15 punkt 3.1.1

106NOU 2008:15 punkt 3.1.1

107NOU 2008:15 punkt 3.1.1

4.4.3 Tvangsarbeid for løsgjengere

Løsgjengerloven ble sanksjonert 31. mai 1900. Sanksjonsformene i loven rettet seg i hovedsak mot en gruppe avvikere som samfunnet generelt opplevde som brysomme borgere. Det var behov for et tiltak mot denne gruppen. De kunne selvsagt dømmes for konkrete lovovertridelser som de begikk, men siden dette i hovedsak dreide seg om bagatellmessige forseelser, var det behov for en ordning som kunne holde dem borte fra sirkulasjon over lengre perioder.¹⁰⁸

Løsgjengerloven gav hjemler for sanksjon mot de brysomme småkriminelle som i hovedsak kan kategoriseres som omstreifere, lediggjengere og drukkenbolter. I utgangspunktet skulle straffen være bøter, men dersom vedkommende hadde blitt bøtelagt for tredje gang eller forstyrret den alminnelige fred og orden, kunne fengselsstraff komme til anvendelse. Ble det idømt fengselsstraff mot en som var «forfallen til drukkenskap», kunne vedkommende innsettes i tvangsarbeidshus eller kuranstalt.¹⁰⁹

Løsgjengerloven bygget på tanken om at samfunnet hadde behov for beskyttelse mot de brysomme handlingene denne gruppen foretok seg. De plagsomme småkriminelle skulle gjennom de sanksjonene som ble ilagt lære seg arbeidsdisiplin og oppleve de velsignelser som en nøktern og lovlydig livsførsel gav. På denne måten skulle de senere lære å leve et velordnet liv. Var man «forfallen til drukken skap», skulle man få behandling for denne lidelsen. Kuranstalter ble derfor innført som alternativ til tvangsarbeidshus. Man skulle holdes i kuranstalten eller tvangsarbeidshusene så lenge det var «påkrevet til hans helbredelse». Det ble også opprettet egne arbeidsanstalter og avdelinger for de som var «henfallen til drukkenskap», ettersom disse hadde et særlig behov for behandling.¹¹⁰ Vilkåret ble senere endret til at vedkommende måtte «jevnlige benytte berusende drikk».¹¹¹ Utvidelsen av ordlyden viser det sterke behovet man følte for å fjerne de uheldelige drukkenboltene fra samfunnet.

---

¹⁰⁸Hauge (2000) side 18

¹⁰⁹Hauge (2000) side 18

¹¹⁰Hauge (2000) side 20

¹¹¹Hauge (2000) side 20

Tanken om at at tvangsarbeidshus var en god alkoholistbehandling, fikk heller motsatt virkning. De som fikk idømt denne sanksjonsformen opplevde dette i stor grad som urettferdig, og de fleste reagerte negativt på den behandlingen de fikk i anstalten. Et resultat av dette var at tilbakefallsprosenten var svært høy.¹¹²

Internerings av løsgjengere ble helt frem til slutten av 1950-årene akseptert og ansett for å være et nødvendig tiltak. I 1970 ble reaksjonsformen fjernet. Opphevelsen ble begrunnet med at kroniske alkoholikere burde overføres fra kriminalomsorgen til andre sosiale tiltak som ville være mer egnet for denne gruppen.¹¹³

4.4.4 Er vic-prosjektet i realiteten en videreføring av disse gamle ordningene?

Felles for de strafferettslige særreaksjonene er at de er mer langvarige enn vanlig fengselsstraff. I utgangspunktet varer de så lenge faren for kriminalitet eller andre farlige handlinger består.¹¹⁴ Som jeg har gjennomgått ovenfor, var et av de sentrale vurderingstemaene for disse gamle særreaksjonene hvorvidt det forelå en fare for gjentagelse. Dette momentet spiller også en viktig rolle i vic-prosjektet, og begrunner hvorfor politiet har behov for å ha noen personer under oppsikt.

Samfunnets behov for beskyttelse har også vært med å begrunne de gamle særreaksjonene. Samfunnet utsettes for brysom kriminalitet, og dette trengs det tiltak mot. Den bakenforliggende tanken for sikring var hensynet til samfunnsvernet, dette kom særlig frem i lovforarbeidene.¹¹⁵ For tvangsarbeid for løsgjengere forelå det et behov for å holde denne gruppen ute av sirkulasjon. Slike tanker om renovasjon og

---

¹¹²Bratholm (2004) side 54 og 55

¹¹³Ot.prp.nr 113 (2004-2005) punkt 3.1.1

¹¹⁴Syse (2006) side 152

¹¹⁵Syse (2006) side 168

uskadeliggjøring ser vi også i vic-prosjektet. Svært inngripende tiltak mot enkeltmennesker forsvares utfra en tanke om at dette er nødvendig for å beskytte samfunnet mot deres handlinger.

Ungdomsfengslene ble begrunnet med tanker om behandling og straff. Tanker om behandling finner vi i liten grad i vic-prosjektet. Dette prosjektet har tanken om å uskadeliggjøre den enkelte lovbrøyer gjennom fengselsstraff som sitt motiv. Det er ikke opprettet noen rutiner for å iverksette andre tiltak, og man imøtekommer ikke den enkeltes særskilte behov. Dette til tross for at det finnes god kunnskap om de sammensatte problemene denne gruppen har, og at de dermed har et særlig behov for oppfølging og andre hjelpetiltak utenfor kriminalomsorgen.

Sikring og tvangsarbeid for løsgjengere kunne idømmes for handlinger med svært lav straffverdighet. På denne måten reagerte man også overfor de brysomme og plagsomme lovovertrederne. Felles for de gamle særreaksjonene var at de var langt strengere enn det handlingene som ble begått skulle tilsi. Dette gjelder også for vic'erne. De begår i all hovedsak mindre alvorlig kriminalitet, men dette er handlinger som av samfunnet anses for å være plagsomme. Prinsippet om samsvar mellom handling og straff, fravikes overfor denne gruppen. Det finnes også mange likhetstrekk mellom de som ble idømt de gamle særreaksjonene og de som i dag står på vic-lista. Et stort flertall på listen er menn.¹¹⁶ De betegnes ofte som samfunnets avvikere, og har store sosiale og psykiske vansker, gjerne kombinert med rusproblemer. Dette var også tilfelle for mange av de som tidligere fikk idømt særreaksjoner.

Sikring ble kritisert for å ha preg av dobbelstraff. Dette kan også sies å gjøre seg gjeldende med vic-prosjektet. Vic'erne blir idømt fengsel for de konkrete handlingene de har begått, i tillegg holdes de gjennom vic-prosjektet under oppsikt av politiet på grunnlag av fremtidige handlinger som det forventes at de kommer til å begå.

---

¹¹⁶Aftenposten Aften (2009) side 17

I dag har man ikke en egen særreaksjon som favner om denne gruppen. Ettersom de anses som strafferettslig tilregnelige, men ikke farlige, er man utenfor lovens ordninger med forvaring, overføring til tvunget psykisk helsevern og psykisk omsorg. Det vurderes å utvide anvendelsesområdet for særreaksjonene. I 2006 ble det nedsatt en utredningsgruppe som skulle foreta en etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelige, strafferettslig særreaksjoner og forvaring. Utvalget skulle også vurdere om det er grunnlag for en utvidelse av særreaksjonene for utilregnelige lovbrøtere. I hovedsak gjaldt dette de brysomme, men ikke farlige kriminelle.¹¹⁷ En slik utvidelse er ennå ikke foretatt, og i mellomtiden har man valgt å løse disse utfordringene med prosjekter som vic-prosjektet. Disse prosjektene blir på mange måter skjulte videreføringer av de gamle særreaksjonene, og kan også karakteriseres som en «miniforvaring». Man anvender mellom annet dobling av straffen for å holde vic'erne ute av sirkulasjon. Resultatet blir «særreaksjoner» uten nærmere fastlagte former. Hva vil dette innebære for den enkeltes rettssikkerhet?

4.4.5 Straffes man for fremtidige handlinger?

Etter Grunnloven og de internasjonale menneskerettighetene er ikke det avgjørende om loven selv betegner noe som straff, for at det skal regnes som straff.¹¹⁸ Det er realiteten i sanksjonen som avgjør hvorvidt noe skal regnes som straff eller ikke. Den tradisjonelle definisjonen av straff er at dette er et onde som staten påfører en lovovertreder på grunn av lovovertreddelsen, i den hensikt at det skal føles som et onde. Reaksjoner som ikke tar sikte på å være et onde for lovovertrederen, faller dermed utenfor begrepet straff. Definisjonen av straff legges til grunn selv om straffen anses som en rettferdig gjengjeldelse av den handling som er begått, eller selv om straffen begrunnes med andre hensyn som for eksempel avskrekkelse eller prevensjon.¹¹⁹

117Mælandrapporten side 203

118Slettan og Øie (1997) side 12

119Andenæs og Fliflet (2006) side 397

Etter EMK regnes straff for å være et «autonomt begrep». Det vil si at begrepets innhold etter EMK skal avgjøres uavhengig av hvordan begrepet defineres i nasjonal lovgivning. EMKs straffebegrep er i stor grad samsvarende med det straffebegrepet som følger av grl. § 96, men definisjonene er ikke helt sammenfallende. Straffebegrepet etter EMK følger av de såkalte «Engelkriteriene». Kriteriene ble første gang oppstilt av Menneskerettsdomstolens i saken Engel med flere mot Nederland.¹²⁰

Etter disse kriteriene skal det for det første legges vekt på om reaksjonen etter nasjonal lovgivning regnes som straff eller ikke. Det skal også legges vekt på reaksjonens formål. Dersom formålet er å straffe, avskrekke eller oppdra, vil dette være momenter som kan tale for å anse reaksjonen som straff. Er formålet derimot å hindre skade, vil dette trekke i retning av at reaksjonsformen ikke kan anses å være straff. Videre skal det legges vekt på reaksjonens karakter. Er det snakk om frihetsberøvelse eller en reaksjon som på annen måte må anses for å være inngripende, kan det gi grunnlag for å anse reaksjonen som straff.¹²¹

De kriteriene som jeg har gjennomgått ovenfor er alternative kriterier. Det vil si at det i utgangspunktet er nok at ett av dem er til stede for at reaksjonen skal regnes som straff etter konvensjonen. Kriteriene gir ikke alltid en like god avgrensning på hva som skal regnes som straff.¹²² I senere praksis har Menneskerettighetsdomstolen gitt uttrykk for at vurderingen også kan bero på en helhetsvurdering, slik at selv om ingen av kriteriene alene gir grunnlag for å anse reaksjonen som straff, kan dette bli resultatet når man ser det hele i sammenheng.¹²³

Det må skilles mellom det som må regnes som straff etter definisjonen over, og reaksjoner som tar sikte på å gi den enkelte behandling. Man skal kun straffes for handlinger som er begått, og ikke for fremtidige handlinger. Dette var mye av

---

120Hov (2007) side 64

121Hov (2007) side 65

122Hov (2007) side 65

123Hov (2007) side 66

begrunnelsen for at de gamle særreaksjonene ble fjernet.

Det å være registrert på politiets vic-liste vil for den enkelte være inngripende på flere måter. De føler seg gjerne forfulgt og overvåket av politiet, og mange mener de automatisk blir mistenkt for uopklarte lovbrudd i sitt nærmiljø. I tillegg dømmes de strengere, og behandles annerledes enn andre som begår tilsvarende kriminalitet. Dersom man vurderer prosjektet etter de kriteriene som Menneskerettsdomstolen har satt for vurderingen av straffebegrepet, vil nok ikke vic-prosjektet kunne anses som straff etter det første Engelkriteriet. Prosjektet klassifiseres ikke som straff etter nasjonal lovgivning. Det å bli registrert på en slik liste vil nok likevel av de fleste bli oppfattet som en alvorlig sosial reaksjon.

Prosjektets formål er å straffe mer, slik at disse personene for en periode vil være ute av stand til å begå nye kriminelle handlinger. En skal også avskrekke den enkelte fra å begå ytterligere kriminalitet, og dermed oppdras til en bedre livsstil. Et slikt formål gir prosjektet likhetstrekk med det straffebegrepet som legges til grunn i EMK etter det andre Engelkriteriet. Prosjektets inngripende karakter gir også likhetstrekk med det tredje Engelkriteriet.

Selv om vic-prosjektet ikke direkte kan regnes som straff etter EMK, vil prosjektet på mange måter ligge nær opptil denne definisjonen. Dette skulle igjen tilsi at prosjektet ble underlagt strengere rammer, som for eksempel klare kriterier for å komme på og av denne listen. I tillegg burde viktige prinsipper som rettferdighet og rettssikkerhet veie tyngre enn for eksempel hensynet til effektivitet.

Gjennom vic-prosjektet tilbys heller ikke konkrete behandlingsopplegg, og for de fleste er mer tid bak murene det eneste vic-prosjektet yter dem. Grunnlaget for å være registrert på denne listen er faren for gjentagelse. Det er antatt at man i fremtiden vil komme til å begå nye kriminelle handlinger. Lange fengselsstraffer anvendes for å

holde disse kriminelle borte fra samfunnet så lenge som mulig. Jo lenger de holdes borte, jo bedre blir dette ansett å være for samfunnet. Slike tanker kan resultere i at folk blir straffet for handlinger de ennå ikke har begått. Dette skjer utfra betraktninger om denne gruppens egenskaper og situasjon, i mer eller mindre bred forstand.¹²⁴ Når fortiden ikke gir tilstrekkelig maktgrunnlag, rettes blikket mot fremtiden.¹²⁵

4.5 Tilregnelighet

For å kunne ilegge straff stilles det mellom annet som vilkår at tiltalte er strafferettslig tilregnelig.¹²⁶ I det følgende skal jeg redegjøre nærmere for dette vilkåret, og videre drøfte hvorvidt dette har betydning i forhold til de kriminelle som i dag er registrert på vic-listen. Jeg skal ikke foreta en inngående drøftelse om hvorvidt vic'erne er strafferettslig tilregnelige, men det sentrale vil være om dette vurderes i tilstrekkelig grad for den enkelte som er registrert på denne listen.

4.5.1 Bakgrunnen for krav om tilregnelighet

Kravet om at lovbrøyteren må ha vært tilregnelig for å kunne straffes, har lang hevd i vår kultur.¹²⁷ Kjernen i det juridiske begrepet tilregnelighet er om en person har evne til å treffe rasjonelle valg. Dette gjelder både evnen til å forstå valget mellom ulike handlingsalternativer, samt å forstå de konsekvenser valget kan ha for andre og en selv. Hvorvidt en person er utilregnelig skal avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle, og vurderingen hører under skyldspørsmålet. Både hensyn til skyldbegrepet og hensynet til preventive virkninger gjør det viktig at spørsmål om tilregnelighet drøftes i strafferetten.¹²⁸ En person som ikke var tilregnelig i utføringen av en lovovertrødelse, kan ikke tillegges de egenskaper som skyldbegrepet forutsetter for at gjerningspersonen skal ha den nødvendige skyldevne.

124Hammersvik (2008) side 218

125NOU 1974:17 side 141

126Eskeland (2006) side 64 og 65

127Syse (2006) side 144

128Eskeland (2006) side 326

Det vil ikke ha noen preventiv effekt, verken individuelt eller allment, dersom en utilregnelig person straffes for eventuelle lovovertrедelser.¹²⁹ Som nevnt tidligere, bygger straffen på en tanke om at mennesket har en fri vilje. Det er videre en vurdert mangel på denne frie viljen som kan rettferdiggjøre at enkelte mennesker fritas for straffeansvar på grunn av utilregnelighet.¹³⁰ For at straffen skal få en preventiv virkning må den som ilegges denne reaksjonen ha en viss evne til å reagere normalt på motiver. Dette vil ikke være tilfelle for en utilregnelig lovbryster.¹³¹

Behandlingssynspunkter kan også begrunne reglene om tilregnelighet. Straff vil ikke kunne fungere som en hensiktsmessig behandling av utilregnelig lovovertrедere.¹³² Det er likevel antatt at behandlingshensyn alene ikke skal kunne begrunne reglene om straffrihet for utilregnelige lovbryster, men at dette må sees i sammenheng med hensynet til at det skal foreligge nødvendig grad av skyld eller allmennpreventive synspunkter.¹³³

4.5.2 Gjeldende rett – straffeloven § 44

Etter straffeloven § 44 er en person utilregnelig dersom vedkommende er psykotisk, psykisk utviklet i høy grad, bevisstløs (med unntak av bevisstløshet som skyldes selvforskyldt rus) og dersom gjerningspersonen er under 15 år, som regnes som den kriminelle lavalder i Norge.¹³⁴ Det er disse kategoriene som er avgjørende for hvorvidt gjerningspersonen regnes som utilregnelig eller ikke. Man har i norsk rett lagt det medisinske prinsipp til grunn ved vurderingen av tilregnelighet.¹³⁵ Tanken er at man med denne definisjonen av tilregnelighet omfavner alle de personer som ikke evner til å fatte rasjonelle valg, og som dermed ikke bør straffes.¹³⁶

129Slettan og Øie (1997) side 165

130Syse (2006) side 149

131NOU 1974:17 side 163

132NOU 1974:17 side 162

133NOU 1974:17 side 165

134Straffeloven §§ 44 og 46

135NOU 1974:17

136Eskeland (2006) side 326

Det finnes en rekke innvendinger mot at vi i norsk rett anvender et rent medisinsk tilregnelighetsbegrep. Særlig gjelder dette ut i fra et rettferdighetsperspektiv. Det medisinske prinsipp setter de psykisk avvikende lovovertrедererne i en særstilling når det gjelder straff. Vanskelige sosiale forhold kan være en minst like viktig årsak til kriminalitet som sinnslidelser. Man kan her stille spørsmål om hvem som har størst frihet til å være herre over sine egne handlinger.¹³⁷

4.5.3 Særlig om psykose

I Aftenposten Aften 26. mai 2009 kunne en i artikkelen «Fanget i svingdøren» lese om kritiske røster som uttalte seg om Vic-prosjektet og den utformingen prosjektet har i dag. Artikkelen viser også til noen konkrete eksempler på mennesker som er satt på denne listen. Blant annet nevnes en mann på 47 år fra Oslo som i vic-perioden er dømt syv ganger for mellom annet vold, narkotika, tyveri og ordensforstyrrelser. Denne mannen hadde før vic-perioden opp mot 50 tiltaler mot seg som ble henlagt på grunn av tvil om tilregneligheten. Mannen er alkoholiker.¹³⁸

Mannen som Aftenposten beskriver i sin artikkel er nok ikke et enestående tilfelle i Vic-prosjektet. Tall innhentet av det såkalte Mælandutvalget i forbindelse med deres rapport vedrørende etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslig særreaksjoner og forvaring, viser at et stort antall saker blir henlagt av politiet etter kode 065. Kode 065 refererer seg til saker som er blitt henlagt på grunn av utilregnelighet eller tvil om dette. Tilsammen ble det oppgitt at rundt 7800 saker ble henlagt på dette grunnlag. Sakene var fordelt på 785 personer. Samtlige av disse personene var diagnostisert med en psykotisk lidelse, og over 60 % hadde i tillegg en rusdiagnose. I varierende grad hadde personene tilknytning til psykisk helsevern. Av de overnevnte sakene utgjorde vinningskriminalitet den største andelen.¹³⁹

---

¹³⁷Syse (2006) side 169

¹³⁸Aftenposten Aften (2009) side 17

¹³⁹Mælandrapporten side 205 og 206

Spørsmålet om vic'ernes tilregnelighet begrenser seg ikke til de tilfeller hvor saker tidligere er blitt henlagt på grunn av tvil om tilregneligheten. På et mer generelt plan kan man stille spørsmålstegn ved hvorvidt de personene som i dag står på politiets liste over de viktigste kriminelle i Oslo, kan sies å være tilregnelige. Mange av disse menneskene har en alvorlig psykisk diagnose, og mange har i lang tid misbrukt rusmidler som narkotika og alkohol. Slikt misbruk kan igjen føre til psykiske lidelser.¹⁴⁰ At det kan reises tvil om denne gruppens tilregnelighet understrekes også av tallene som ble innhentet av Mæland-utvalget, selv om disse tallene er generelle og ikke kun relaterer seg til vic'ere.

Dersom en person anses å være psykotisk, er denne personen ikke tilregnelig etter straffelovens definisjon. Det følger av straffeloven § 44 at den som var psykotisk i gjerningsøyeblikket ikke kan straffes. I Ot.prp.nr. 87 (1993-1994) er kjenntegnene ved psykose beskrevet slik:

«Det er i dag enighet blant psykiatere om at det som først og fremst kjennetegner en psykose, er at forholdet til virkeligheten i vesentlig grad er forstyrret. Evnen til å reagere adekvat på vanlige inntrykk og påvirkninger mangler. Den psykotiske mister ofte kontrollen over tanker, følelser og handlinger. De intellektuelle funksjoner kan derimot være i behold. Grensen mellom psykoser og andre sjelelige lidelser er ikke skarp» (s. 22.)

Det sentrale element er at personer som oppfatter virkeligheten på en vesentlig annen måte enn andre og derfor ikke kan bebreides for sine handlinger, heller ikke kan straffes.¹⁴¹

4.5.3.1 Psykose som følge av langvarig bruk av rusmidler

Langvarig bruk av rusmidler kan føre til psykiske lidelser. Dersom disse symptomene vedvarer etter at den toksiske virkningen er opphørt, vil det være riktig å bedømme

---

140NOU 1990:5 side 39

141Eskeland (2006) side 328

tilstanden som psykose etter straffeloven § 44.¹⁴² Dersom den psykotiske virkningen av stoffet kun varer få dager eller eventuelt noen uker, vil dette ikke oppfattes som en psykose etter straffeloven § 44, men tilstanden vil bli bedømt som en rettspsykiatrisk bevissthetsforstyrrelse. Dersom tilstanden vedvarer en måned etter at stoffet er ute av kroppen, vil man kunne bedømme tilstanden som psykose etter straffeloven § 44.

Vurderingene i disse tilfellene vil være vanskelig, og det kreves en grundig psykiatrisk utredning.¹⁴³ Begrunnelsen for at en etter norsk rett foretar en streng vurdering av tilstander som skyldes rus, er at det vil kunne oppfattes som støtende å komme i konflikt med den alminnelige rettsbevissthet dersom det gis adgang til straffritak ved selvforskyldt rus.¹⁴⁴ Det er antatt av Høyesterett at selv om disse uttalelsene drøfter bevissthetsforstyrrelser som følge av selvforskyldt rus, vil det samme gjøre seg gjeldende ved tilfeller som diagnostiseres som psykose.¹⁴⁵

Mange av de som i dag står på politiets vic-liste har store rusproblemer. I tillegg til dette er det også kjent at mange sliter med psykiske lidelser.¹⁴⁶ Det kan dermed ikke utelukkes at noen av vic'erne vil ha psykiske lidelser som ikke skyldes deres misbruk av rusmidler. For noen vil nok deres psykiske tilstand være en følge av rusmiddelbruken, og det kan nok også tenkes at mange har vekselperioder. Jeg vil ikke gå nærmere inn i vurderingen av om vic'erne er psykotiske i strafferettslig forstand, men reise spørsmål om muligheten for dette.

4.5.4 Utilregnelig på bakgrunn av en helhetsvurdering

I norsk strafferett har det i flere år vært vurdert å åpne for at retten under straffespørsmålet skal kunne fritta for straff utfra en helhetsvurdering, selv om

---

142NOU 1990:5 side 39, RT 2008 side 549

143Rt 2008 side 549

144Ot.prp.nr 87 (1993-1994) side 38

145Rt 2008 side 549

146Hammersvik (2008) side 210

sinnstilstanden i seg selv ikke kvalifiserer for utilregnelighet.¹⁴⁷ En såkalt fakulativ straffrihetsregel. Det antas at de synspunkter om skyld, allmennprevensjon og behandling som begrunner den absolutte straffrihetsregelen, også vil gjøre seg gjeldende overfor denne gruppen som en slik utvidelse tok sikte på.¹⁴⁸ Ved at det kan stilles spørsmålsteget ved om vic'erne kan anses som strafferettslig tilregnelige etter dagens regler, vil det være grunnlag for å anta at innføring av en slik regel vil kunne åpne for at denne gruppen i større grad anses som straffrettslig utilregnelige.

En slik regel ble foreslått samtidig med de nye reglene om tilregnelighet og særreaksjoner i Ot.prp.nr. 87 (1993-1994). De forutgående lovutvalgene hadde alle gått inn for en slik regel, men med noe ulik utforming og begrunnelse.¹⁴⁹ Forslaget ble imidlertid avvist av Stortingets flertall. Begrunnelsene for å avvise forslaget varierende. Noen av partiene var opptatt av at flest mulig ble gjort strafferettslig tilregnelig, andre påpekte den nære sammenhengen mellom fritak for straff og muligheten for å bli idømt en særreaksjon. Dette ville føre til et resultat som for den enkelte lovovertreder gav strengere straff. Forslaget om en fakulativ straffrihetsregel ble endret til en bestemmelse om nedsettelse av straffen for de samme tilfellene.¹⁵⁰ Jeg vil i det følgende se nærmere på forslaget og deretter på bestemmelsen om nedsettelse av straffen som ble vedtatt.

4.5.4.1 Nærmere om forslaget

Forslaget om en fakulativ straffrihetsregel gikk ut på at den absolutte straffrihetsregel skulle suppleres med en skjønsmessig adgang til å fritta for straff. Denne adgangen skulle rette seg mot lovovertredere som handlet i en alvorlig psykisk avvikstilstand, men uten å oppfylle vilkårene for straffrihet i straffeloven § 44.¹⁵¹ Den rettsmedisinske kommisjon skulle gis i oppgave å klarlegge bestemmelsens anvendelsesområde. Dersom lovovertrederen ble ansett å ha handlet i en tilstand som ble omfattet av bestemmelsen, kunne straffrihet tilstås. Videre var forutsetningen at det skulle bero på

147Syse (2006) side 160

148NOU 1974:17 side 56

149Syse (2006) side 164

150Syse (2006) side 165

151NOU 1990:5 side 13

en konkret skjønnsmessig vurdering om hvorvidt lovbryteren skulle fritas for straff.¹⁵² Et viktig moment i den skjønnsmessige vurderingen ville være om det kunne påvises årsaksammenheng mellom den psykiske avvikstilstanden og lovbruddet. Dersom slik årsaksammenheng forligger, uttales det i forarbeidene at straff ikke ville fremstå som en rimelig og hensiktsmessig løsning. I grensetilfellene skulle det legges vekt på hva som ville være den mest formålstjenlige reaksjon. Dersom lovbyteren ble fritatt fra straff etter denne bestemmelsen, skulle det likevel være mulighet for å idømme særreaksjon.¹⁵³

Utvalgets oppfatning var at det finnes psykiske lidelser som vil være like dyptgripende og virke like forstyrrende på motivdannelse og evnen til å la seg påvirke av straffetrusselen, som de tilfeller som rammes av begrepet psykose. Straffrihet for disse tilfellene ville dermed hvile på de samme etiske og moralske grunnlag som for de tilfeller som faller inn under den absolutte straffrihetsregelen.¹⁵⁴ Vanlig fengselsstraff ble ikke ansett for å være et alternativ for denne gruppen, da de vanligvis vil være så avvikende at de vil ha behov for omsorg og behandling av helsevesenet. En nedsettelse av straffen ble derfor ikke ansett for å være en tilstrekkelig løsning for denne gruppen.¹⁵⁵ Mye av den samme motargumentasjonen kan reises i forhold til å anvende mer straff overfor vic'erne.

Det var utvalgets klare forutsetning at de tilstander som ville falle inn under en slik bestemmelse, skulle være av så alvorlig karakter at de lå tett opp til de klart psykotiske etter straffeloven § 44.¹⁵⁶ Bestemmelsen skulle således holdes innenfor en meget snever ramme.

152Ot.prp.nr. 87 (1993-1994) side 30

153NOU 1990:5 side 14

154NOU 1990:5 side 49

155Ot.prp.nr. 87 (1993-1994) side 32

156NOU 1990:5 side 57

Som nevnt tidligere ble forslaget endret til en bestemmelse om nedsettelse av straffen for disse tilfellene. De materielle vilkårene ble beholdt, og innholdet i bestemmelsen ble dermed ikke endret.¹⁵⁷ Bestemmelsen om nedsettelse av straffen for denne gruppen finnes i straffeloven § 56 c. Mælandutvalget ble bedt om å vurdere behovet for en skjønnsmessig straffritaksregel. Deres utredning går ikke i særlig stor grad inn på denne vurderingen. De nøyer seg med å fastslå at nedsettelse av straffen etter § 56 c har funnet sted i et lite antall saker. Utredningen mener etter gjennomgang av rettspraksis at denne regelen likevel er anvendt overfor den type domfelte som den var tiltenkt. De mener at det derfor ikke finnes holdepunkter for å anta at den absolutte straffrihetsregelen har kommet under press for å unngå urimelige straffelser, som følge av mangelen på en fakulativ straffritaksregel.¹⁵⁸

4.5.4.2 Nedsettelse av straffen etter straffeloven § 56 c

Etter straffeloven § 56 c kan retten sette ned straffen under det lavmål som er bestemt for handlingen, og til en mildere straffart når angitte vilkår er oppfylt.¹⁵⁹ Bestemmelsen har følgende ordlyd:

«når lovbryteren på handlingstiden hadde en alvorlig psykisk lidelse med en betydelig svekket evne til realistisk vurdering av sitt forhold til omverdenen, men ikke var psykotisk jf § 44, eller var lettere psykisk utviklingshemmet eller handlet under en sterk bevissthetsforstyrrelse som ikke var en følge av selvforskyldt rus»

Bestemmelsens første del tar sikte på å omfatte personer med lidelser som i alvor og intensitet ligger tett opptil psykosebegrepet i straffeloven § 44. Med sterk bevissthetsforstyrrelse menes at vedkommendes oppfattelse, orienteringsevne, sansing og vurderingsevne er sterkt svekket eller alvorlig forstyrret. Evnen til å kunne handle aktivt er imidlertid bevart. En slik tilstand kan gjerne være kortvarig og forstyrre evnen til normal motivdannelse. Det vil kunne være mange likheter med begrepet psykose.¹⁶⁰

157Rt 2004 side 1324

158Mælandrapporten side 219

159Straffeloven § 56 første ledd

160NOU 1974:17 side 56 flg.

Et viktig kriterium for å stadfeste en sterk bevissthetsforstyrrelse, er at det foreligger betydelig erindringsmangel.¹⁶¹ Tilstanden kan ikke være en følge av selvforskyldt rus.¹⁶²

Det er ikke et krav om årsakssammenheng mellom den straffbare handlingen og den psykiske lidelsen eller tilstanden. Spørsmålet om årsakssammenheng vil likevel være av betydning for den skjønnsmessige vurderingen av om straffen skal nedsettes etter bestemmelsen.¹⁶³

Etter dette er det klart at det vil være to vurderingstema for om straffen kan settes ned etter § 56 c; det må foreligge en psykisk lidelse som fyller tillegsvilkåret for at man skal være innenfor bestemmelsens anvendelsesområde og videre en skjønnsmessig vurdering av om straffen skal settes ned. Her vil blant annet en eventuell årsakssammenheng mellom lidelsen og handlingen vil være av betydning.¹⁶⁴

Bestemmelsen anvendes i liten grad, og selv om bestemmelsen var ment å holdes innenfor en snever ramme, kan det stilles spørsmål ved om den i tilstrekkelig grad kommer til anvendelse i de tilfeller hvor tiltaltes tilstand faller inn under ordlyden. Dette kommer jeg tilbake til under drøftelsen av om vic'erne kan anses å være strafferettslig tilregnelige.

4.5.5 Er vic'erne strafferettslig tilregnelige?

Eksempelet fra Aftenposten som jeg viste til tidligere i oppgaven viser at det kan stilles spørsmål ved om alle vic'erne til enhver tid vil være strafferettslig tilregnelige. Mange av vic'erne vil ha vekselperioder, og det vil derfor kunne være vanskelig å fastslå om de var strafferettslig tilregnelige da den eller de aktuelle handlingene ble begått. Disse menneskene er kategorisert i en gruppe og stemplet som kriminelle. Vurderes deres

---

161Rt 1960 side 634
162Rt 1978 side 1046
163Rt 2004 side 1324
164Rt 2004 side 1324

tilregnelighet i tilstrekkelig grad? Selv om ikke vic'erne til enhver tid vil oppfylle vilkårene i straffeloven § 44, forundrer det meg at straffelovens bestemmelse om nedsettelse av straffen ikke er blitt anvendt i større grad enn det som fremkommer i Mælandrapporten. Det kan virke som om denne kategoriseringen som «viktig kriminell» overskygger flere individuelle vurderinger, mellom annet vurdering av om den enkelte er strafferettslig tilregnelig.

Etter dette er det også nærliggende å vurdere hvorvidt en utvidelse av hvilke tilfeller som skal regnes som strafferettslig utilregnelige, ville gi en god løsning. En slik regel vil også forutsette at det foretas tilstrekkelige individuelle vurderinger. Forslag om en fakulativ straffrihetsregel har blitt foreslått av mellom annet straffelovrådet (NOU 1974:17) og straffelovkommisjonen (NOU 1990:5). Det kan stilles spørsmål ved hva som er årsaken til at dette forslaget stadig drøftes, og de utredninger som foretas går inn for en slik løsning, men at denne løsningen blir ikke innført.

Den nye regelen, slik den er foreslått, har et noe usikkert anvendelsesområde. Dette vil kunne føre til tilfeldige avgjørelser og ulik praksis. En domstolsbeslutning, basert på et noe usikkert kriterium, vil igjen kunne føre til lange opphold på psykiatrisk sykehus, uten at det foreligger psykose.¹⁶⁵ En slik reaksjon vil for den enkelte være mer langvarig og inngripende, enn hvor vedkommende holdes strafferettslig ansvarlig og dømmes til vanlig fengsel. Mange vil nok påstå at den enkeltes forutberegnelighet forsvinner dersom man innfører en slik regel, og at det gir en bedre løsning med en bestemmelse om nedsettelse av straffen for disse tilfellene. I tillegg burde den differensieringen som allerede finnes i dagens straffesystem utnyttes bedre. I disse tilfellene burde det for eksempel anvendes mer betingede fengselsstraffer, samfunnsstraff og narkotikaprogram med domstolskontroll. Den medisinske behandlingen disse menneskene trenger burde først og fremst ytes etter lov om psykisk helsevern, og ikke idømmes ved hjelp av straffeapparatet.¹⁶⁶

165NOU 1990:5 side 152

166Syse (2006) side 171

I dag er det slik at straffenedsettelse etter straffeloven § 56 c anvendes i liten grad, og man utnytter ikke det differensierte straffesystemet. Disse menneskene gis heller ikke den medisinske behandlingen de trenger gjennom psykisk helsevernloven. Hvordan skal vi løse disse problemene? Har vic'erne tilstrekkelig grad av frihet til å være herre over sine handlinger?

4.6 Ivaretar vic-prosjektet hensynet til rettssikkerhet?

For å ivareta hensynet til rettssikkerhet for den enkelte borger er det flere viktige utgangspunkter som må følges. På bakgrunn av de problemstillingene jeg nå har drøftet, skal jeg se nærmere på om vic-prosjektet ivaretar hensynet til rettssikkerhet.

Vic-prosjektet skyver makt fra domstolene til påtalejuristene i vic-prosjektet. Dette svekker den viktige funksjonen domstolene har for å ivareta hensynet til rettssikkerhet. Domstolene skal på selvstendig grunnlag vurdere de påstander som påtalemakten reiser. En svekkelse av denne selvstendige overprøvelsen, vil svekke den enkeltes rettssikkerhet.

Vic-prosjektet mangler også fastlagte kriterier for å komme på og av listen. Dette beror i dag på skjønsmessige vurderinger. Mangel på slike kriterier hindrer forutberegnelighet og mulighet til å overprøve det skjønn som utøves. Det er viktig for rettssikkerheten at borgerne gis stabile og forutsigbare rammebetingelser. Slike kriterier burde derfor være et minimum. Det er også stor fare for feilvurderinger i henhold til faren for gjentagelse. Slike feilvurderinger vil utgjøre en fare for den enkeltes rettssikkerhet. Her bør man stille spørsmål ved om det er bedre at noen som aldri vil komme til å begå ny kriminalitet rammes av dette inngripende tiltaket, i motsetning til om man ikke iverksetter det overfor noen som vil komme til å begå denne type kriminalitet igjen. Det kan virke som om hensynet til samfunnsbeskyttelse for brysomme kriminelle handlinger har fått gå foran hensynet til individets rettssikkerhet.

Videre er det nærliggende å se på vic-listen, og tilsvarende prosjekter, som en videreføring av de gamle særreaksjonene. Disse særreaksjonene ble fjernet fordi de ikke lenger ble ansett for å være en egnet reaksjonsform. Er det da riktig at man anvender skjulte substitutter for å bekjempe denne type kriminalitet? En skjult videreføring av gamle reaksjonsformer skaper usikkerhet og hindrer forutberegnelighet ettersom man ikke helt vet hva man har å forholde seg til. En slik kategorisering som vic-prosjektet står for, gir også på indirekte vis rom for å straffe denne gruppen for handlinger de ennå ikke har begått. Et klart utgangspunkt i norsk strafferett er at det kun er handlinger som er begått som kan straffes.

Kategoriseringen som gjøres av vic'erne som gruppe hindrer også at de i tilstrekkelig grad vurderes individuelt. Jeg har tidligere i oppgaven vist til at det kan reises tvil om denne gruppens tilregnelighet er tilstrekkelig vurdert i hvert enkelt tilfelle. På generelt plan regnes denne gruppen for å være strafferettslig tilregnelige, men det kan stilles spørsmål ved om dette vil være tilfelle for alle vic'erne til enhver tid. Mangel på slike individuelle vurderinger ivaretar ikke hensynet til rettssikkerhet. Dersom man dømmer utilregnelige personer til vanlig fengselsstraff vil også dette stride med den enkeltes rettssikkerhet.

Et paradoks som også må nevnes er at det for de som ligger nært opptil å være strafferettslig utilregnelige var ment at det skulle skje en nedsettelse av straffen etter straffeloven § 56 c. Det vi ser i forhold til vic'erne i dag er heller det motsatte. Det foretas en skjerpelse av straffen på grunnlag av gjentagelsesmomentet, uten at tilregneligheten vurderes tilstrekkelig. Det er grunn til å stille spørsmål ved om dette kan forsvares i lys av den begrensede frihet vic'erne har til å råde over sin egen situasjon og sine handlinger. Satt på spissen: for en gruppe som i utgangspunktet skulle straffes mindre på grunn av deres tilstand, skjer det i dag en dobling av straffen fordi de per definisjon er gjengangerkriminelle.

Vic-prosjektet betegnes av politiet selv som en suksess. De måler denne suksessen i antall rettskraftige dommer siden prosjektets oppstart. Flere domfellelser på kortere tid er nøkkelen til å holde de brysomme kriminelle borte fra gatene. I allefall for kortere perioder. Som tidligere nevnt jobber prosjektet utfra prinsipper om lav terskel for varetekt, å få saken hurtig opp for domstolene og den dømte rett over i soning. Rensingen av verstingene bort fra gatene skal være effektiv. Effektiviteten kommer da på bekostning av andre viktige prinsipper. Ideologiske grunner gjør at vi setter rettssikkerheten høyt i norsk strafferettspleie. Dette er et viktig grunntrekk ved en demokratisk rettsstat. Hensynet til rettssikkerhet setter dermed grenser for hvor effektiv straffeforfølgningen kan bli.¹⁶⁷ Vic-prosjektet vektlegger hensynet til effektivitet i så stor grad at det fremheves som et suksesskriterium. Den økte bruken av fengselsstraff som vi ser, vil i stor grad være egnet til å forrykke den viktige ballansen mellom rettssikkerhet og effektivitet.¹⁶⁸

På de områder som jeg har drøftet i denne avhandlingen, kan vic-prosjektet ikke sies å ivareta hensynet til rettssikkerhet.

167Eskeland (2006) side 526

168Eskeland (2006) side 524

5 Hvordan kunne et slikt prosjekt fungere

5.1 Mine tanker om innhold

Vi har ikke noe grunnlag for å anta at økt bruk av fengselsstraff og dermed en økning av fangeantallet vil gi oss mindre kriminalitet. Målt etter sosial status, vil fengselsstraff ramme skjev. Lavere sosial status vil gi større sjanse for å havne i fengsel. Dersom man velger å øke fangeantallet, øker man også denne skjevheten mellom de sosial klassene i samfunnet.¹⁶⁹ Det er også påpekt at fengsel for denne gruppen som det her er tale om å straffe strengt, er et klart utslag av mangel på andre tilstrekkelige tilbud og løsninger. Samfunnet krever en reaksjon og man velger den «enkle» løsningen, selv om dette ikke nødvendigvis vil gi mindre kriminalitet på lengre sikt. Hvorfor fortsetter man da å bruke fengsel som eneste løsning?

Det finnes i dag en rekke alternativer til fengselsstraff. Overfor de som rammes av denne type kriminalitet, vil det ikke være rimelig dersom man ikke reagerer på denne type handlinger. Hvordan ville mannen i gaten reagert mot denne type kriminalitet? I høst kunne man i kjendisbladet «Se og Hør» lese om Tv2-reporteren som fikk uønsket besøk i båten sin som lå fortøyd ved Tv2 huset i Bergen. Reporteren observerte hendelsen fra sitt kontor og la på sprang for å få avverget tyveriet. Da han kom ned til båten var en av byens mest iherdige kriminelle i gang med å fjerne båtens GPS. Etter en kort samtale med gjerningsmannen, som kun var ute etter gjenstander som var lett å selge, lot Tv2-reporteren mannen gå. Mannen trengte penger til narkotika, han hadde ikke noe sted å bo og heller ingen fast jobb. Hans levebrød var å begå kriminelle handlinger. Mannen slapp straffeforfølgning denne gangen.¹⁷⁰

Jeg skal ikke påstå at enhver ville reagert på samme måte, men de fleste ville nok vist stor forståelse og medmenneskelighet overfor personer i en slik situasjon. Er det da nødvendig å sanksjonere disse handlingene med ubetinget fengselsstraff?

---

¹⁶⁹Eskeland (2006) side 524

¹⁷⁰Se og Hør nr. 72 (2009)

Jeg har tidligere i avhandlingen vært inne på å utnytte differensieringen i straffesystemet bedre. Dette innebærer at de alternative straffeformene burde anvendes i større grad for denne gruppen kriminelle. I Stortingsmelding nr. 37 «Straff som virker» uttales det at det fortsatt er et stort potensial for å øke bruken av disse alternative straffereaksjonene. Det fremheves i meldingen at dette synspunktet styrkes dersom man ser på det domsmønsteret vi har i dag. Det store flertallet av fengselsdommene er svært korte, og det stilles derfor spørsmål ved om ubetinget fengsel er den mest gunstige løsningen for den enkeltes rehabilitering.¹⁷¹

Jeg ønsker særlig å trekke frem konfliktrådsbehandling, samfunnstraff og narkotikaprogram med domstolskontroll. Dette er reaksjonsformer som i utgangspunktet vil egne seg for de fleste av vic'erne, da med tanke på deres situasjon og hvilke handlinger disse i hovedsak begår. Ved å ta i bruk overnevnte alternative straffeformer, gir man den kriminelle en mulighet til å gjøre opp for seg og til å ta sin straff for de handlingene som vedkommende har begått. De som rammes av denne type kriminalitet vil se at slike handlinger får konsekvenser, selv om det ikke anvendes ubetinget fengselsstraff.

I tillegg til en form for straffereaksjon, bør andre tiltak utenfor straffesystemet og kriminalomsorgen iverksettes. Dette for å gi den enkelte kriminelle et helhetlig tilbud basert på vedkommendes særskilte behov.

5.1.1 Konfliktrådsbehandling

Konfliktrådsbehandling tar primært sikte på mindre alvorlig kriminalitet. Det er påtalemyndighetene som avgjør hvilke saker som er egnet for overføring til konfliktråd. Påtalemyndighetene følger de rammene som er satt i Riksadvokatens rundskriv om

---

¹⁷¹St.mld.nr 37 (2007-2008) side 46

konfliktråd.¹⁷² I rundskrivet fremheves det at konfliktrådsbehandling særlig egner seg for vinningsforbrytelser som naskeri og tyveri, samt skadeverk og enkelte legemsfornærmelser.¹⁷³

Tanken med konfliktrådsbehandling er at gjerningspersonen gjennom møte med offeret kan inngå en avtale om gjenopprettelse eller kompensasjon for den skaden som er voldt. Slik vil gjerningspersonen selv ha en aktiv rolle og et ansvar for å redusere virkningene av den straffbare handlingen. Overføring til konfliktrådsbehandling regnes som en strafferettslig reaksjon, men er ikke straff.¹⁷⁴ Gjennom konfliktrådsbehandling reagerer man på kriminelle handlinger, samtidig som gjerningspersonens, offerets og lokalmiljøets behov balanseres.¹⁷⁵

5.1.2 Samfunnsstraff

Samfunnsstraff ble innført som en alternativ reaksjonsform i 2002. Samfunnsstraff kan i utgangspunktet idømmes for alle typer lovbrudd, med unntak av lovovertrædelser som vil medføre en fengselsstraff på mer enn ett år.¹⁷⁶ Det er heller ikke anbefalt å bruke samfunnsstraff ved alvorlige volds- eller sedelighetsforbrytelser. Samfunnsstraff kan maksimalt ilegges med 420 timer, og minimum lengde er 30 timer. Det skal fastsettes en subsidiær fengselsstraff, og samfunnsstraffens gjennomføringstid skal normalt tilsvare lengden på den subsidiære fengselsstraffen. Vinningskriminalitet og narkotikalovbrudd utgjør den største delen av de lovovertrædelser som er blitt ilagt samfunnsstraff.¹⁷⁷

Ved samfunnsstraff skal den kriminelle settes til samfunnsnyttig tjeneste, gjennomgå program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke kriminalitet.¹⁷⁸ Høyesterett har særlig lagt vekt på hensynet til resosialisering og rehabilitering ved illeggelse av

---

172St.mld.nr 37 (2007-2008) side 46

173Rundskriv nr. 4/2008 side 3

174St.mld.nr 37 (2007-2008) side 46

175Rundskriv nr. 4/2008 side 1

176Straffeloven § 28a

177St.mld.nr 37 (2007-2008) side 47

178Straffegjennomføringsloven § 53

samfunnsstraff.¹⁷⁹ Særlig gjelder dette i de tilfeller der samfunnsstraff ikke ville være naturlig dersom man bare så på de straffbare forholdene isolert.¹⁸⁰ Tanken er at dersom den kriminelle klarer å avstå fra å begå kriminelle handlinger i den tiden samfunnsstraffen pågår, vil sjansen for at vedkommende vender tilbake til kriminalitet være mindre enn dersom vedkommende for en periode er kriminalitetsfri fordi han eller hun soner i fengsel.¹⁸¹ Det er således sterke individualpreventive hensyn som gjør seg gjeldende ved anvendelsen av samfunnsstraff. Samfunnsstraff kan også nyttes ved tilbakefalls kriminalitet.¹⁸²

5.1.3 Narkotikaprogram med domstolskontroll

Narkotikaprogram med domstolskontroll er et rehabiliteringsprogram som kan ilegges overfor rusmisbrukere i stedet for fengselsstraff. Domfelte kan selv velge fengsel fremfor deltagelse i dette programmet, og ordningen er således frivillig. Til nå har ordningen omfattet tunge rusmisbrukere som har begått narkotikakriminalitet. Et vilkår for å kunne få denne reaksjonsformen er at vedkommende selv er motivert for å komme ut av sitt rusmisbruk. Ordningen kjennetegnes ved at den enkelte lovovertreder får individuelt tilpasset sin straffegjennomføring og rehabilitering.¹⁸³

Før denne reaksjonsformen anvendes skal det foretas en personundersøkelse. Dersom titalte anses for å være egnet til programmet, gis det er forslag til retten om hva inneholdet i straffen skal være. Retten skal videre vurdere om dette forslaget vil være en hensiktsmessig og akseptabel reaksjon.¹⁸⁴

5.1.4 Andre tiltak

I tillegg til å anvende andre reaksjonsformer enn fengselsstraff er det viktig at

---

179Rt 1991 s. 275

180Rt 2004 s. 1498

181Eskeland (2006) side 386

182Rt 2004 s. 1495

183Kriminalomsorgen.no

184Kriminalomsorgen.no

vic-prosjektet også utvider sitt innhold. Dersom man skal lykkes med tanken om å hindre den enkelte i å begå nye kriminelle handlinger på sikt, må det iverksettes flere hjelpetiltak utenfor straffesystemet og kriminalomsorgen. Jeg ønsker særlig å trekke frem en utvidet bruk av individuelle planer og ansvarsgrupper.¹⁸⁵

Dersom den enkeltes behov kartlegges, kan det videre utarbeides en individuell plan som tar sikte på å bedre den kriminelle sin livssituasjon. Dette forutsetter at den enkelte ikke bare gis rett til en individuell plan, men også rett til innholdet i planen. Videre vil det være en forutsetning for å lykkes med de individuelle planene at det opprettes ansvarsgrupper. I ansvarsgruppene må flere ulike instanser engasjeres, alt etter hvilke tiltak som er nødvendig. Som eksempel kan helsevesen, sosialkontor og frivillige organisasjoner nevnes. Det er viktig at den enkelte gis tilstrekkelig medisinsk behandling, rusbehandling, egnet bolig og muligheter for å komme seg inn på det ordinære arbeidsmarkedet. I tillegg vil mange ha behov for sosial trening.

I velferdsstaten Norge mangler det ikke på egnede tiltak og ordninger for personer som ikke klarer å ivareta seg selv. Det er likevel slik at mange av de som trenger det ikke kommer i kontakt med hjelpeapparatet. Prosjekter som vic-prosjektet er egnet til å opprette nødvendig kontakt mellom bruker og de tiltak som finnes. Det er ikke tilstrekkelig at den enkelte opplyses om mulighetene. Man kan ikke forvente at disse personene selv skal oppsøke nødvendig hjelp. Vic'erne har ofte i lang tid vært i en særdeles vanskelig situasjon. For dem fremstår det gjerne som umulig å endre den livsførselen de nå har. De trenger derfor noen som tar tak i deres situasjon, som viser at endring er mulig og innenfor rekkevidde.

5.2 Min vurdering

Som jeg har vist i denne avhandlingen kan det reises kritikk mot vic-prosjektet dersom man vurderer dette prosjektet utfra et rettferdighets- og rettssikkerhetsperspektiv.

---

¹⁸⁵Mathiesen (2005) side 53 og 54

Vic'erne stemples og stigmatiseres som en gruppe, og dette fører igjen til at de blir behandlet annerledes. I tillegg kan prosjektet sees på som en videreføring av noen av de gamle særreaksjonene. Dette er uheldig ettersom disse ble fjernet fordi de ikke lenger ble ansett for å være egnede reaksjonsformer. Det kan også stilles spørsmål ved om vic'ernes tilregnelighet vurderes i tilstrekkelig grad. For de som ligger nært opptil å være strafferettslig utilregnelige, men som ikke oppfyller lovens vilkår helt, er det i utgangspunktet ment at det skal skje en nedsettelse av straffen. I stedet ser man i dag at definisjonen gjengangerkriminell fører til en dobling av straffen. Er dette et uttrykk for hensiktsmessig kriminalpolitikk, og hvor effektiv er denne formen for kriminalitetsbekjempelse?

Prosjektet fremstår som en kortvarig løsning, eller rettere sagt fjerning, av et problem som ikke lar seg løse ved å bruke mer fengselsstraff. Grunnlaget for de problemene som prosjektet er ment å skulle bekjempe sitter dypere enn de kriminelle handlingene som disse menneskene begår. Det er deres situasjon og deres utgangspunkt som er problemet, og det er her løsningene må iverksettes dersom man skal oppnå et godt resultat. Vic'erne må gis tilstrekkelig grad av fri vilje til å bli herre over sine egne handlinger.

6 Litteraturliste

6.1 Bøker

Andenæs, Johs og Arne Fliflet. *Statsforfatningen i Norge*. Universitetsforlaget 10. Utg. 2006.

Bratholm, Anders. *Jus og humanisme*. Humanist Forlag 2004.

Eskeland, Ståle. *Strafferett*. Cappelen Akademiske Forlag 2. utg. 2006.

Hauge, Ragnar. *Straffens begrunnelse*. Universitetsforlaget 1996.

Hov, Jo. *Rettergang I*. Papinian 2007.

Matningsdal, Magnus og Anders Bratholm. *Straffeloven. Kommentirutgave. Første Del. Almindelige Bestemmelser*. Universitetsforlaget 2. Utg. 2003.

Mathiesen, Thomas. *Retten i samfunnet*. Pax forlag 2005.

Slettan, Svein og Toril Marie Øie. *Forbrytelser og straff*. Tano Aschehoug 1997.

6.2 Artikler

Bernt, Jan Fridthjof. *Rettsikkerhets begrepet og kampen om velferdsstatens verdigrunnlag*. I: Juss-Buss – Tvers igjennom lov til seier. Unipax Oslo 2001.

Bjønnes, Thor Tidemann. *Skjerpet straff ved gjentakelse av straffbare handlinger*.

Hentet fra: <http://www.paragrafen.no/?id=187> – lest den 21.10.09

Fleischer, Carl August. *Undergraving av rettsikkerheten i Norge – Strafferett og prosess*. I: Lov og rett 1997. Hentet fra Lovdata.

Hammersvik, Eirik. *Gjengangerprosjektene – bruk av gamle ideer på gamle problemer*. I: Kritisk Juss 2008 (34) nr 4.

Hauge, Ragnar. *Løsgjengerloven*. I: Rus og avhengighet nr. 4 2000.

Myhrer, Tor-Geir. *Ny straffelov*. I: Jussens Venner. 2008 nr. 2. Hentet fra Lovdata.

Syse, Aslak. *Strafferettslig (u)tilregnelighet juridiske, moralske og faglige dilemmaer*. I:

Tidsskrift for strafferett 2006. Hentet fra Lovdata.

Ukjent forfatter. *Hvorfor noen slutter med kriminalitet*. I: Kriminalomsorgen nr 1-2 2009.

6.3 Avisartikler

Lund, Anne Cecilie. *Dømt på 35 timer. Kriminelle dømmes raskere*. I: Aftenposten Aften. 22.09.06.

Salvesen, Ingerid. *Fanget i svingdøren*. I: Aftenposten Aften. 26.05.09.

Sigvaldsen, Bent Are. *Her jager Sturla tyven*. I: Se og Hør nr. 72 2009.

6.4 Lover

1814 Kongeriket Norges Grundlov, given på Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814

1902 Alminnelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10.

1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25.

2001 Lov om gjennomføring av straff mv.(straffegjennomføringsloven) av 18. mai 2001 nr. 21.

2003 Lov om endringer i straffeloven mv.(lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.) av 4. juli 2003 nr. 78.

EMK Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen, Roma 1950

6.5 Forarbeider

Ot.prp.nr.87 (1993-1994) Straffeloven mv. (strafferettslig utilregnelighetsregler og særreaksjoner) (endringslov)

Ot.prp.nr. 62 (2002-2003)	(endringslov) Straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)
Ot.prp.nr. 90 (2003-2004)	Straff(straffeloven)
Ot.prp.nr. 113 (2004-2005)	Løsgjengerloven og om endringer i straffeloven mv. (eget straffebud mot vold i nære relasjoner mv.) (oppehevelseslov)
NOU 1974:17	Strafferettslig utilregnelighet og strafferettslige særreaksjoner.
NOU 1990:5	Strafferettslige utilregnelighetsregler og særreaksjoner. Straffelovkommisjonens delutredning IV.
NOU 1999:19	Domstolene i samfunnet.
NOU 2008:15	Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll.
NOU 2009:15	Skjult informasjon – åpen kontroll.
St.meld.nr. 37 (2007-2008)	Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn.

6.6 Rundskriv

Rundskriv fra Riksadvokaten nr. 4/2008 Konfliktråd

6.7 Rettspraksis

Rt 1960-634

Rt 1978-1046

Rt 1991-275

Rt 1997-1976

Rt 1999-1509

Rt 2004-365

Rt 2004-1324

Rt 2004-1495

Rt 2004-1498

Rt 2005-746

Rt 2005-1186

Rt 2008-549

6.8 Utdrag fra internett

<http://www.kriminalomsorgen.no/index.php?id=333321> – lest den 30.10.09

http://www.psykologi.uio.no/studier/phd/disputaser/bollingmo_wessel.html - lest den 04.11.09

6.9 Rapporter

Rapport fra utredningsgruppe oppnevnt av Justis- og politidepartementet 18. Mai 2006. *Etterkontroll av reglene om strafferettslig utilregnelighet, strafferettslige særreaksjoner og forvaring.*

6.10 Avhandlinger

Fagermoen, Jan Rune, Anne-Cathrine Haug og Hans-Jacob Sandsberg. *Domstolens innvirkning på frihetsberøvelsens innhold.* Stensilserie for Juss-Buss nr. 53, 1992.

Overå, Lisa Veronica Stowner. *Høyt begavede barns rettigheter i skolen.*

Masteroppgave 2009. Hentet fra DUO.

6.11 Personlig meddelelse

Hammersvik, Eirik. Møte. 03.09.09.

Vigerust, Helge. Telefonsamtale. 19.10.09.